

СОДРЖИНА

- ЗАБОРАВЕНИОТ ЕТНОГРАФ И СТИХОТВОРЕЦ ОД ВИТОЛИШТЕ
- ВПЕЧАТОЦИ ОД МАРИОВО - ВОВЕД - ПРИРОДНИ ОДЛИКИ
- ИСТОРИЈАТ НА СЕЛО
- МАРИОВО
- БИТОТ НА МАРИОВЕЦОТ
- СТАЛЕШКИ ПРЕДРАСУДИ
- СУЕВЕРИЈА
- ОБРАЗОВАНИЕ
- БАЕЊА И СУЕВЕРИЈА
- НАРОДНИ ВЕРУВАЊА И ЛЕКУВАЊЕ СО БАЕЊЕ
- НАРОДНИ ПОСЛОВИЦИ
- ИЗРАЗИ БЛИСКИ ДО ПОСЛОВИЦИ
- ПОСЕБНИ ЗБОРОВИ И ИЗРАЗИ ВО МАРИОВСКОТО НАРЕЧЈЕ
- ГОВОР НА ПРОСТ МАРИОВСКИ ЈАЗИК
- ОБЛЕКА
- НАЗИВИ НА ДЕЛОВИ ОД МАШКА ОБЛЕКА
- НАЗИВИ НА ДЕЛОВИ ОД ЖЕНСКА ОБЛЕКА

ЗАБОРАВЕНИОТ ЕТНОГРАФ И СТИХОТВОРЕЦ ОД ВИТОЛИШТЕ

Крсто Бинов Андонов за македонската културна јавност е анонимна личност којашто се појавува на општествено-политичката сцена во Македонија во првите две децении од нашево столетие како општественик, просветен деец, етнограф и стихотворец. Тој посебно не е третиран ниту во нашата литературна наука и фолклористика. Затоа пак ликот на неговиот татко - даскалот Бино Андонов - го овековечи современиот македонски писател и хроничар на Мариово Стале Попов (1900-1965) во својот прв роман **„Крпен живот“** (1953/54), во кој се обиде да ја скицира неговата биографија, пишувајќи дека Бино немал којзнае каква педагошка подготовка. Едвај дотуркал до вториот клас на Солунската егзархиска гимназија. Работејќи преку летото најгруби работи во солунската книжарница на прилепчанецот Коне Самарџиев (1854-1912) и доаѓајќи во контакт со некои активисти за црковна автономија на Македонија, тој со нивна помош го завршил и вториот клас за потем да се врати во родното Витолиште. Набргу Бино бил назначен за егзархиски учител во селото. „Овој и ваков Бино, со два класа гимназија, многу добро си ја бркаше даскалската работа“, ке рече за него Стале Попов. Меѓутоа, по балканските војни тој ја менува радикално својата дотогашна лојалност спрема бугарската кауза, преминувајќи отворено на страната на Србите, кога е назначен за претседател на општината во Витолиште и од народен просветител наеднаш станува извршна власт. Таа позиција ке му создаде непријатели и во редовите на доверашните пријатели. Бил убиен 1915 година од гркоманите од селата Бешиште и Палчиште при враќањето од Прилеп, на патот меѓу манастирот "Св. Илија" и второто село.

Неговиот син Крсто се претполага дека е роден околу 1886 година, зашто податокот што е впишан во белешките за неговиот живот¹⁾ очигледно е груб превид на нивниот составувач. Настојувајќи сина си да го изучи за свештеник, Бино го праќа да се школува во Цариград. Меѓутоа, неговата пламена желба нема да се оствари главно од две причини: поради недостиг на материјални средства и што е уште поважно поради незаинтересираноста на синот да му се посвети на свештеничкиот позив.

Сепак, искусниот даскал бил упорен човек и лесно не се откажувал од своите намери. Овој пат го праќа сина си на школување во Битолската гимназија којашто тој ја завршува во 1908 година. негови учители се Јордан Бадев Јанашиев, подоцнежен администратор на весникот **Свободна реч** во Софија, Петар Киров и Милан Небреклиев, кои по 1913 година стануваат преподаватели во машката гимназија во Хасково.

Уште пред да го оформи гимназиското образование Крсто Б. Андонов ке учителува во Бешиште (1904-1905), во време кога грчките андарты атакувале врз селото настојувајќи да го зацврстат своето влијание во Мариово. Подоцна тој учителува во родното Витолиште и во селото Палчиште. Токму во тие години комитството во Мариовскиот регион зема широк замав спротивставувајќи им се жестоко на туѓинските пропаганди. За разлика од татка си, кој бил идеолошки лабилен, Крсто пројавува видни симпатии кон револуционерното движење и активно го помагал, макар што и за него не би можело да се каже дека бил личност со јасно издиференцирана македонска свест. Понесен од илузиите дека со натамошна интелектуална надградба на сопствените духовни потенцијали ке може да се вивне над тривијалноста на средината во којашто живее, тој се обидува во Белград да издејствува за себе стипендија од српската власт и откако не успева во својата намера се враќа пак во Македонија. По трагичната смрт на татка си, во текот на 1916-1918 година, ке обавува должност на секретар-даночник во родното село Витолиште.

И токму кога е во напонот на творечките сили, неговиот живот ке биде брутално прекинат при извршувањето на една хуманитарна мисија: убиен бил во месец април 1918 година кај Живовската река, при патувањето од Витолиште за Живово, за да им испорача парична помош на семејствата кои имале свои регрути во војската. Мотивите за овој злосторнички чин остануваат неразјаснети. Можеби затоа и неговите убијци никогаш не се фатени од тогашните официјални власти!

¹⁾ Во „Сведенин за живота на КрѢсто БиневѢ“ (Обзор IV, фонд 190, арх. ед. 9890. БИА, Софија) стои дека е роден во 1838 година.

Во скромната творечка актива на Крсто Б. Андонов, која е депонирана во фондот на Бугарскиот историски архив при Народната библиотека "Св. Кирил и Методиј" во Софија -Република Бугарија²⁾ најзначајно место бездруго му припаѓа на неговиот етнографски труд **„Впечатоци од Мариово. Кратки огледи од битот на Мариовецот. Лични“** (с. Витолиште, 1-ви јануари 1913 година) во кој, покрај другите материјали, во делот „Лични“, се поместени осум негови песни: **„Хероите“**, **„Драго ми е да запеам“**, **„Мила мајко“**, **„На лов млад јунак“**, **„На**

Ножот, **„Каранцулов“**, **„Изгорувањето на с. Живо“** и **„Предавство“**. Сите се напишани на бугарски јазик според постариот правопис. Од нив третата, четвртата, шестата и последната песна ги среќаваме и во поетскиот ракопис **„Збирка - стихотворенија“** (с. Витолиште, 1909 година).

²⁾ види: "Обзбор", том IV (1973), бр. 190, арх. ед.9890-9896.

Етнографскиот труд на Крсто Б. Андонов со своите 18 поглавја: **„Природни одлики“**, **„Историјат на селото“**, **„Мариово“**, **„Битот на мариовецот“**, **„Сталешки предрасуди“** **„Суеверија“**, **„Образование“**, **„Мариовски народни песни - Водички“**, **„Велигденски песни“**, **„Битови песни“**, **„Баења и суеверија“**, **„Народни верувања и лекување со баење“**, **„Народни пословици“**, **„Изрази блиски до пословици“**, **„Посебни зборови и изрази“**, **„Говор на прост мариовски јазик“**, **„Облека - називи на делови од машка облека“** и **„Називи на делови од женска облека“** третира повеќе аспекти од етнографско-географски и историски карактер што се однесуваат исклучиво на мариовскиот регион со неговиот административен центар, селото Витолиште. Сите тие се регистрирани од перото на овој трудољубив проучувач и страстен почитувач на роднокрајниот предел, на битот и фолклорот, на минатото и сегашноста во животот на мариовските луѓе различен во сите негови поважни манифестации.

Во воведниот дел на својот труд авторот изразува надеж дека неговиот пример ќе го следат и други почитувачи на народниот фолклор давајќи личен придонес за севкупното изучување на - како што вели тој - "нашиот сеуште недоволно проучен народ дури и самите нас". Очигледно загрижен поради вкупната неповолна општествено-политичка констелација на Балканот во текот на првите децении од нашево столетие и особено поради сеуште неразрешеното македонско прашање, Крсто Б. Андонов, чувствувајќи патриотски долг кон сопствениот народ, во поглавјето "Мариово" апелира на мобилност, поголема сплотеност и активен однос на секој вистински народен син, зашто е убеден дека "оној кој свесно се откажува од борбата за народните интереси или кој барем не сочувствува со народната кауза, тој не го сака народот и е негов непријател. А таквото пасивно однесување кон најсуштественото прашање не може да се нарече поинаку освен како **малодушност**" (стр. 33-34).

Трудот **„Впечатоци од Мариово. Кратки огледи од битот на Мариовецот“** е напишан на бугарски јазик според стариот правопис. Меѓутоа, фолклорните материјали, а тие зафаќаат половина од вкупниот текст, се предадени на убав, автентичен мариовски дијалект со одбележан акцент на зборовите чијашто транскрипција е само бугарска. Поради актуелноста на поместениот фолклорен материјал дел од него ќе биде објавен своевремено на страниците на реномираното софиско списание **„Македонски преглед“** (г. I, 1925, кн. 4, стр. 85-93 и кн. 5-6, стр. 151-165) под редакција на проф. Гавр. И. Кацаров.

Од поместената фуснота на крајот од поглавјето **„Образование“** (стр. 45) произлегува дека, иако трудот е датиран со 1-ви јануари 1913 година, некои негови делови авторот веројатно ги имал сочинето многу порано. Тоа првенствено се однесува за споменатото поглавје што тој имал можност да го прочита како реферат пред учениците на Битолската гимназија уште на 18. III. 1912 година.

Во секој случај интегралното објавување на споменатиот етнографски труд на Крсто Б. Андонов веруваме дека ќе побуди соодветен интерес кај нашите читатели и особено кај проучувачите на нашето фолклорно богатство.

Освен како етнограф Крсто Б. Андонов се огледал и како стихотворец. Во рамките на неговиот поетски ракопис **„Збирка - стихотворенија“** (с. Витолиште, 1909 година) се поместени, покрај споменатите осум песни од погорецитираниот етнографски труд, уште нови осум: **„Кон востаникот“**, **„Борба“**, **„Трите знамиња“**, **„14 јуни 1908“**, **„Грците во Палчиште“**, **„Кон едниот“**, **„Гого и Константинов“**, **„Слободата“** и поемата во два дела **„Државен преврат во Турција“**.

Според тоа поетскиот фонд на Крсто Б. Андонов е прилично скроман: тој се состои се на се од шеснаесет песни и една поема. Сите тие се напишани на бугарски јазик и со стариот правопис. Меѓутоа, од практични причини, дел од нив овде ги предаваме транскрибирани според современиот бугарски правопис и во слободен превод на македонски јазик.

Врз онова на еден воопштен аналитички разглед на поетските обиди на овој наш непроучен автор можно е да се издиференцираат неколку општи карактеристики:

1. Најголемиот дел од песните се со патриотска тематика - централен мотив е Македонија од почетокот на XX век и борбата за нејзино ослободување од турска власт. Само во неколку песни е воспевана борбата на македонските револуционерни во постилинденскиот период против српските четници и грчките андарты кои го тероризирале населението во Мариовско палејќи цели села. Такви се песните: **„Гого и Константинов“**, **„Грците во Палчиште“**, **„Изгорувањето на с. Живо“** и **„Предавство“**. Така на пример во последната песна е воспевано

предавството на неколкумина комити, дојдени на починка во селото Зович, од страна на гркоманите кои ги известуваат Турците да ги нападнат:

"Абер праќат в Старавина на аскерот како знае,
трчешкум да дободиња многу, многу да не се мае..."

Тивко аскер наближува молчаливо тој напаѓа -пристан прави, пушки полни
грмеж уште не се раѓа"

Сардисани во една куќа на крајот на селото, која во престрелката вивнува во пламен, комитите успеваат под превезот на ноќта да го пробијат обрачот:

"Мракот ноќен исчезнува и зората заблеснува -бегај, братко, зашто врагот
знае подло да треснува!"

Посебен тематски круг претставуваат песните „14 јуни 1908" и „Трите знамиња", како и поемата „Државен преврат во Турција" во кои се поздравува духот на новото време што настанува со кревањето на Младотурската револуција. Така во спомената поема се одразени познатите историски настани од Младотурската револуција кои означува крах на еден деспотски, надживеан султански режим и почеток на нова ера во Турција. А се започна на 3-ти јули 1908 година со бунтот на Нијази-беј во Ресен кој го крена тамошниот турски гарнизон против султанската власт. Впрочем, со овој настан почнува и поемата на Крсто Б. Андонов:

"Бунт се крена в Ресен града и народот сиот стана, во Цариград в царска
зграда пристигнала веста рана"

Се разбира неочекуваната вест страшно ги вознемирува властодршците во Цариград, но првенствено султанот:

"На султанот му се смачи: погоден од страшниот сон, од немирот тој
зајачи и ко стрела излета вон"

Залудни ќе бидат сите негови очајнички мерки што ги презема во обидот да го избегне најлошото: "Катастрофата се ближи... народот монарх нејќе -Уставот пак објавува секој е слободен веќе!"

2. Песните се одликуваат со неоспорна историска актуелност: во нив најчесто авторот се огласува хроничарски за штотуку одминатите историски собитија. Формален доказ за тоа се и наведените датуми за нивното настанување;

3. Сите песни ги карактеризира јасно определена идејност: со нив обично авторот повикува на борба против српската или грчката пропаганда и за ослободување од турскиот јарем;

4. Песните се испеани со прилично неиздржана версификациска односно метричко-ритмичка структурираност; и

5. Влијанието на народната поезија се огледа првенствено на планот на застапеноста на осмерецот или на десетерецот, како и на вкрстената рима која напати знае да биде недоследна.

Горенаведените констатации покажуваат дека Крсто Б. Андонов не спаѓа во редот на добрите, уште помалку на оформените стихотворци. Тој премногу се потпираше врз народната поезија, што како творечки потход и не би претставувал особен пропуст или некаков преседан, но под услов ако поетот бргу го надвлее споменатото влијание и зачекори по сопствена творечка врвица. Впрочем, таквите угледувања при стартувањето во светот на поезијата кај многумина наши поети од истиот период и од подоцнежното време - од времето кога се појави првата поетска генерација во повоената македонска литература, се покажаа благотворни и продуктивни за нивната натамошна генеза. Проблемот кај Крсто Б. Андонов се чини е во отсуството на каква и да е друга надградба во неговото поетско формирање. Посебен хендикеп за него е околноста што твори на бугарски јазик кого што сепак не го владее доволно за да може суверено да се впушти во авантурата на стихотворењето.

Општо земено се има впечаток дека се соочуваме со поезија што е испеана во еден здив и со голем интелектуален грч од автор којшто едноставно согорува во преголемата желба да се докаже и како стихотворец.

Сепак, и покрај споменатите неотпорности, во поетските обиди на Крсто Б. Андонов постои една светла нишка - тоа е нивната историска документарност. Нив, впрочем, треба да ги прифатиме и доживееме пред се како автентично сведоштво за едно бурно преломно време кога македонскиот народ вложуваше очајнички напори и даваше огромни жртви да го зачува својот национален идентитет.

Томислав ТОДОРОВСКИ

ВПЕЧАТОЦИ ОД МАРИОВО - КРАТКИ ОГЛЕДИ ОД БИТОТ НА МАРИОВЕЦОТ

ВОВЕД

Во својата желба да ве запознаам делумно со Мариово, со тој изолиран и затоа за вас досега мошне малку познат крај од нашата убава татковина, решив да ги изнесам пред вашето љубопитство моите скромни впечатоци добиени во својство на роден син на таа област.

Се надевам дека тој мој труд ќе биде оценет и прифатен како пример од сите вас, така што секој еден да се зафати, колку што му позволяваат силите, да собере податоци кои се однесуваат за битот, наравите, обичаите, јазикот итн. на своето родно место, создавајќи дека на таков начин тој спомогнува во голем степен за целокупното изучување на нашиот сеуште недоволно проучен народ дури и од самите нас.

Пред се, ќе се помачам да ви ја опишам географската положба на моето родно село.

Авторот

ПРИРОДНИ ОДЛИКИ

Селото Витолиште е расположено во една падина, свртена на југ, меѓу две рекички со насока: едната од североисток кон југозапад, а другата од југоисток кон северозапад, сливајќи се во една на растојание пет минути под селото, од кои само едната, а имено првата која останува зад него, жителите ја нарекле Задна Река. Расположено е уште во долниот дел на една стрмна ридска месност, свртена на запад, имајќи за граници: од исток една вдолж оптегната како лак и насекаде издигната речиси еднакво како сид борова гора, а од запад -едно положито, со грмушки обраснато џиновско брдо, издигнато од десниот брег на реката, долгнавесто и слично на двојно испупчена леќа - наречено Скрка. Тоа на височина од околу 2/3 од својата основа се вовлекува на внатре и образувајќи така една природна вдлабнатина, ја формира основата на друго едно помало брдо без грмушки, голо и составено исклучиво од варовит камен - наречено Гола Скрка - кое, како и првото, гледано од кон страната на селото прилега на двојно испупчена леќа и еден вид изросток на првото брдо. И двете тие брда од далеку изгледаат како едно на кое, како предмет во просторот што хоризонтот го заградува, едниот негов крај посочува на југ, а другиот на север. Искачен на врвот на тоа џиновско брдо, човек може со свое око да го набљудува целиот хоризонт, опфаќајќи простор од околу 3600 квадратни метри - една великолепна панорама! Тој може од таму да го посматра најживописниот кат на природата: неправилно, но прекрасно расфрлени височинки, ниски и високи ридови, такви исти врвови, чуки, баири, од кои едни се голи а други обраснати со борова или дабова шума, плитки и длабоки долини, ерозивни, кои и сега изгледаат како да се образуваат или пак се образувани од внатрешната динамична сила на земјата, но во секој случај тие се раскошни и живописни; ќе забележи уште набраздени како радиуси во круг долови, од кои едните се покуси - другите подолги, негде потесни, другаде пошироки, но воопшто тие се наведени кон главниот процеп што реката Црна успеала да го издлаби за свое корито и од кое светот ти се вие кога гледаш. Понекаде ќе види по некоја полјанка, погодна за обработка или каменита, карпи од различна големина и потекло, места разработени за ниви што се различно испреплетени, крстосани и ишарани со различни цветови, според својството на почвата или на посеаното семе, кои прилегаат на шарени персиски килими или на кожи од зебра. Тука-таму ќе забележи светли и темни точки кои одговараат на некакви стрмни спили, пештери или длабоки дупки. Од врвот на Голата Скрка може да се види врвот на Пелистер, а донекаде и планината Ниџе заедно со еден нејзин дел, плоскатиот врв Кравица од каде пак при чисто и јасно утро, пред изгрејсонце, може со голо око да се забележи мазната како стакло површина на Солунскиот залив, сина како небесен лазур, омајна и божествена како волшебено огледало. Селата, вгнездени во некоја планинска пазува, во некој карпест агол или притиснати во некоја дупка, од тука не можат да се забележат а само се насетуваат по димот што се крева бавно од земјата во вид на столб и се губи во небеските височини и тоа набљудувани уште изутрина при незагреан воздух, кога, како што се вели, даваат илузија на малечки изригнати вулканчиња - со еден збор, пред очите ти се открива една чудесна глетка којашто може да ја доведе душата во состојба на најдлабока почит, возбудувајќи безмерно некакво таинствено чувство, којашто може да и го покаже моќното величие на Творецот, да ја издигне високо - високо во воздушните пространства, во сферата на фантазијата и на таков начин да ја принуди за миг да почувствува највисока наслада, восторг и занес! Да, оттука ти го гледаш цело Мариово, се радуваш, се восхитуваш, се опијануваш од една прекрасна глетка; душата ти плива среде еден пејзаж каков што човек може ретко да сретне во природата, но каде што, за жал, живее народ уште негибнат од култура, една наука, од просвета - народ несрекен поради својата длабока простотија, народ сеуште неспособен да го исползува тој дар на природата, народ којшто кисне во мрак и незнаење, којшто, окован во веригите на духовната слепота, не може да излезе и да сирне во сите катчиња на својот рај, катчиња полни со толку голема резерва од енергија за живот, туку се гуши и стеснува во својата првобитна груба и чадлива куќарка. Тој сеуште се држи слепечки за првобитното дедово Адамово орало и на таков начин не погледнува и не гледа дека неговата земја заслужува дури повеќе отколку што јас ја величам! Но... јас се впуштив многу во подробности. Воопшто за Мариово ќе говорам специјално понатаму, а сега да се вратам пак на моето село.

Планинската месност којашто, како што рековме, ја заградува во вид на сид селската територија од кон исток е една од оние што и претходат на планината Ниџе. Таа со неа се сврзува на југ, потоа се протега на север и спуштајќи се постепено завршува со живописниот конусен врв Зелка (1245 м.) оддалечен еден час од селото. Бедрата на планината се покриени со густе, високи и китести борови, а наместа и со букови и елови дрвја. Од последните населението, првенствено моите соселани, со претходна дозвола од власта, изработуваат убави штици за крбли; од буквите дрвја - разен прибор за орање, а од џиновските стебла на боровите - штици и столбови со различна величина што како единствен материјал за градење на згради, јарболи на бродовите и разни технички потреби на општеството се разнесува по разни места на Македонија.

Летно време во шумата, ако не постои онаа дива самотија што го притиска духот и создава чувство на страв во човечкото срце, би било многу весело. Многу разновидни слаткопојни птици прелетуваат од гранка на гранка и везден ја заглушуваат со својот глас инаку тивката и пуста гора, која притоа бидува редум пробиена и од гласот на некој местен овчар или пак од некој Каракачанин. И еве нешто за Каракачаните.

Тие се еден скитачки, колибарски народ, којшто во културен поглед стои погоре од нашите селани. Тие со себе водат и учители, ангажирани доброволно, додека учителите на нашите селани или им се натрапуваат или барем им се испраќаат без нивна желба. Кај Каракачаните, значи, потребата за просвета е сфатена појасно отколку од нашите селани за кои ќе кажам дека секој труд, секоја усилба за нивно вклучување во поинтензивна работа, би биле залудни ако не се вложеше напор пред се за отстранување на причините за таа ненормална појава. Би рекле дека единствената причина за тоа се криеше во самите селани ако не постоеше една друга околност што не наведува на помисла дека за тоа нешто тие се за жалење толку, колку што се достоини за осуда оние коишто го имаат последниот збор за ширењето на народната просвета.

Но, да се вратиме на темата. Зиме Каракачаните престојуваат во топлите места на државата, а кај нас доаѓаат само преку летото, слично на преселните птици, со таа разлика што тие повеќе прилегаат на грабливци зашто пред секое заминување, а некогаш и за време на нивниот тукашен престој, вршат значителни кражби и грабежи на соседните планински села. Тука тие ги закупуваат од државата мариовските планини и оголените гребени на коишто на пролет и лете образуваат богати и опширни пасишта за нивните стада од овци и коњи.

Ноќе во шумата е навистина страшно. Го слушааш само нејзиното диво и монотono бучење од кое ти полазуваат трпки; те опфаќа едно неволно, непријатно и зловесто чувство по сите делови на телото и ти си спремен час-поскоро да се оддалечиш од таму, да бегаш. Меѓутоа, дење прошетката низ неа е многу пријатна. Откривањето на се понови и поразнообразни форми на месноста по којашто минуваш, те тера да се фрлаш, да скокаш како скакулец од едно место на друго, да се лизгаш паѓајќи и станувајќи од густиот пласт на честарот -набран и сочуван долги години под сенките на многувековните дрвја, да се качуваш и да се извишуваш, да лебдиш над стрмни планински понори од кои светот ти се вие, да го извиваш гласот и да викаш нависоко, да се смееш и неволно да плачеш, да си причиниш задоволство од ехото, да ја проверуваш својата бестрашност застанувајќи над некоја надвисната, изолирана карпа, да застануваш врз паднати борови стебла, да кинеш и собираш горски цвеќиња, да мирисаш здравец и да се китиш со бршлен - набран со опасно јазење по некоја стрмна спила итн. итн. Зелените ливади, пак, те покануваат да седнеш и да се тркалаш детински по нив, пеејќи некоја песна што најдобро ти ги изразува возбудените чувства, а едни плодови - црни како катран и големи колку кучешко грозје -наречени од тукашното население „зојнички“, те примамуваат да станеш и да ги скинеш. Јагодите ги поддале заводливо своите главички и те фрлаат во ново љубопитство и настроение: се наведнуваш и пак се исправуваш, каснуваш ту една, ту друга. Насекаде високите гранки те милуваат по лицето -надвиснати и преплетени во вид на арка; гранките од смреката ти подготвуваат триумфален пречек, додека птичките пеат поздравувајќи и славејќи го својот гостин! На секој чекор срекаваш да шуртат бистри како кристал прозрачни изворчиња и поточиња, ту брзи - ту бавни, коишто се соединуваат понадолу образувајќи ги нашите две малечки реки. Нивната вода, како што велат селаните, е лесна и мека за пиење, а онаа на некои извори што се наоѓаат во погорниот дел на планината е неспоредливо поубава: бистра како солза, безбојна како кристал и студена како мраз, во која прстот не може да издржи ниту една минута и од која, ако јадејќи пиеш, се чувствуваш постојано гладен. Сомун леб и чаша вода - ете ти скроман, но највкусен ручек во гората! Со тоа свое својство планинската вода ги освежува нервите, ја прочистува крвта, го ободрува духот, ги закрепнува силите и човекот се чувствува лесен како перце, но силен како лав. Впрочем, ако не се таквата вода и благотворниот планински воздух, кои постојано ги одржуваат здравјето и бодроста на човекот, како би можел тој,

работникот, да истрае во тешкиот физички труд што го вложува деноноќно симнувајќи борови трупишта од високата планинска стрмнина по тесните козји патеки и сместувајќи ги во устата на немилосрдната машина на пираната?! Воздухот - таа невидлива храна на сиот животински и растителен свет - тука се вдишува свеж и така лесно! Од ништо незаразен и чист, тој се зародува во самите пазуви на планината, шмука од истечениот смреков сок од градите на мајка му - борот - просирен како килибар; се капе и пречистува во ладните струи на сребрестите планински поточиња и допира до нас чист и свеж, тивок, со боров вкус, постојано студеникав, како што е постојано студеникава и зелена и неговата мајка - планината. Само зиме тој е малку посуров. Та тогаш се, дури и човекот, се менува. Тогаш планината не е воопшто привлечна, но возможно е, се разбира, оној кој има услови да ја набљудува низ прозорецот од топлата одаја, да ја доживува како волшебна глетка што со својата стравотност само ги плаши срцата. Тогаш таму - во планината - не се среќава ништо друго освен глутница волци, не се слуша ништо друго освен нивниот див и злокобен виеж како ја нарушува зацарената штама среде природата. Тие непречено скитаат нагоре-надолу, налетуваат на послаби од себе, исто така, шумски диви животни - срњи, елени, зајаци, лисици и други, на задоцнети стада овци ако времето дозволило да ги истераат на некоја осојница - непосипана од снег или запазена од северецот. Меѓутоа, за да го задоволат својот волчки глад тие напаѓаат и на некоја кошара со јадер добиток, а понекогаш дури и на човека ако е сам и незаштитен во полето. Зиме патиштата стануваат пусти, безживотни; комуникацијата со околните села се прекинува или се одржува сосема ретко. Доволно е дома да имаш само дрва и брашно! Селанецот, сакал или не сакал, седи и се одмара очекувајќи го пукнувањето на пролетта.

Месноста Опстрилица - образувана од една планинска клисура, стрмно спуштена по западното бедро на Зелка - е разделена при своите краеве и вдлабната при полите во вид на котлина, којашто е заградена со уште други високи каменести врвови. Бидејќи стои на значително пониско рамниште од селото и е така шумовита, претставува единствена месност со којашто селаните, благодарение на благопријатните услови што и ги дала природата, одржуваат врска и зиме. Таа е најпогодно засолниште за селскиот добиток штом за него настанат неблагоприятни услови во повисоките места. При постоење на такви трла и колиби за овците и другиот добиток некои од селаните таму обавуваат дел од стопанските занимања.

На извесно растојание околу селото се наоѓа плодна земја на која селаните ги обработуваат своите ниви, градини и ливади, додека позјата се занемарени.

ИСТОРИЈАТ НА СЕЛОТО

Во однос на историјатот на селото постои предание според кое неговото основање претрпело неколку преместувања, а местото каде што е тоа денес расположено, во почетокот - до населувањето, преставувало една месност обрасната со борови дрвја на којашто се простирале богати пасишта.

Двајца браќа, живеејќи во некое далечно село, дошло време да се разделат според обичајот. Откако си го поделиле рамноправно сиот имот, наследен од татко им, помалиот го напуштил братот си и се населил во гореспоменатата месност Опстрилица, бидејќи тука нашол неопходни услови за одгледување на овци, коњи и говеда со што предимно се занимавал. Набргу потоа си изградил куќа и колиба. Не поминало многу време од неговото населување кога, на свое големо чудење, забележал првин случајно, а потем се почесто, како коњите му бегаат и само по долги трагања успева да ги пронајде во месноста на денешното село. Немало каде, најпосле тој ги прифатил советите на братот си, кој исто така се населил во близина и со кого се допрашал претходно, да се премести од тука и заедно со семејството и добитокот да се насели на она место каде што му бегале коњите. Така тој ја поставил основата на денешното село Витолиште.

Подоцна тука на привремен престој дошол и братот му, којшто со себе довел и други семејства, и на таков начин новото селце почнало да се зголемува. Постариот брат, како и сите новодојдени селани, макар што тука се преселиле целосно, продолжиле да комуницираат со своето бившо село. Но така не било засекогаш. Кога новото село пораснало уште повеќе благодарение на новите

дошлаци, кога кај последните се развил пожив стопански интерес, кога - со други зборови - нивните имоти почнале да се зголемуваат, како резултат на што се појавиле завист, омраза и соперништво, посмелите од нив решиле да го убијат постариот брат којшто, со постојаното селене ту во едното ту во другото село, станувал причина за ширење на гласот дека селото Витолиште поседува pogodно место за населување. Неговото убиство било знак за прекин на секакви врски меѓу двете братски села. Оттогаш селото Витолиште почнало да се развива самостојно и да се смета веќе за стопан на местата чиито граници биле одредени токму со извршеното убиство.

Со денешниот свој изглед тоа е прво во секој поглед од сите мариовски села и брои околу 180-200 куќи. Го нарекле Витолиште веројатно од зборот „витост“²⁾ што според селскиот жаргон ја означувал подмолната постапка која била извршена спрема братот на основачот на селото. Непријателските односи меѓу двете села продолжувале и подоцна. Од една страна тие, од друга - дивата планинска природа, влијаеле во голема мерка во Мариовецот да се формира еден сосем несносен карактер - карактер на диви, груби, подмолни и злонамерни натури.

Пред 75 години, според кажувањето на старците, Витолиште било речиси сето уништено од еден силен пожар предизвикан од една ковачница во близина на селото. Останале само три куќи и тоа оние што биле покриени со плочи. Жителите на селото до еден се Бугари³⁾ со источна православна вероисповед и се под јурисдикција на Св. Егзархија уште од 1873 година. Дотогаш Грците, како и насекаде, користејќи еден безобразен и карактеристичен начин - својствен само на нивната лукава природа, ги узурпирале нашите духовни права: во црква се пеело само на грчки јазик, а правото на учење, кое се сведувало на изучување на псалтирот, часословот или наусницата и на некои други црковни книги, го користеле само синовите на свештениците и чорбаџиите. За свештеници биле ракополагани, за големо количество пари, исто така само синовите на свештениците! Таа привилегирана положба на свештениците создадена вештачки и поддржана од грчкото духо венство на чело со владиката, била позната под името „пракс“ што на бугарски јазик

²⁾ Стале Попов во својот роман „Крпен живот“ за истоово прашање пишува: „Легендата кажува дека многу одамна, а кога - не се знае, живееле долу крај реката Црна во селиштето Разлог тројца браќа: Раде, Гале и Вите. Се разбира, тие тогаш се занимавале со сточарство, лов, пчеларство и помалку со земјоделие. Кога виделе дека земјата им се поистопила, а тревата речиси секоја година горела од жешкото сонце, тие намислиле да побараат погодни места, кои во тоа време ги имало во изобилност. На оваа мисла ги навеле и нивните коњи, кои бегајќи од низината крај Црна, летно време накачувале горе кај Зелка, Гурѓишча, Перун и Трибор, барајќи сочна трева. Прибирајќи ги есено време коњите, Вите видел убави ораници со богата паша, па една есен си направил нешто маќенец - колипка во полите на овие високи планини, презимувал, а пролетта си ги дотерал и овците и говецата. Така Вите се заселил во оваа котловинка и ги удрил темелите на сегашното Витолишча; по неговото име го добила името и самата населба“ (С. Попов: „Крпен живот“, ИРО „Наша книга“, Скопје, 1987, стр. 33-34)

³⁾ Со ваквиот свој став Крсто Б. Андонов се наредува меѓу оние наши интелектуалци кои, заради сеуште неиздефинираната македонска национална свест и секако поради своето егзархиско образование и воспитание, стануваат поборници на тезата дека Македонците се дел на бугарската нација (затоа тој во своите песни ќе ги жигосува само грчката и српската национална пропаганда во Македонија)

значи привилегија. Отфрлувањето на грчкото духовно ропство и признавањето на својата родна духовна служба, како што рековме, во с. Витолиште станало пред 38 години⁴⁾ за време на владикувањето на грчкиот владика Венедикт. Голема пофалба и признателност за тоа заслужуваат некои лица, прилепчани, коишто, работејќи тогаш во нашето село, со својот непријателски дух против Грците извршиле големо влијание за будуњето на националното чувство кај селанецот. Самите проникнати од длабока омраза, злоба и одвратност кон нив, кон нашите вечни и заколнати врагови, тие истовремено возбудувале такви воинствени чувства и кај селаните подготвувајќи ги, така да се каже, несвесно за оној висок и протестен вриеж којшто тогаш го зафати сиот бугарски народ и којшто, како што знаеме, се нарекува црковна борба. Колкава енергија и кураж, колкава ревност за народот и самопожртвуваност беа тогаш пројавени од ред живи и необични примери! Чудно е сепак тоа, што при таква висока температура на воодушевеност, како можела да се појави точка на замрзнување?

Многу куриозитети се раскажуваат за некои од лицата коишто, како што реков, заслужуваат пофалба поради нивното однесување кон Грците. Еден од нив, човек возрасен и бојаџија во селото, по име Адамче Момче, еден неделен ден кога владиката, враќајќи се по завршената служба во црквата кон куќата во којашто отседнал за да ги слече архиерејските одежди, поминал со свитата покрај него, тој не само што не го поздравил со вообичаениот поклон, туку и си го свртел лицето настрана покажувајќи и го грбот на поворката што го придружувала. Веднаш по неговото заминување кај Адамче дошол човек којшто му соопштил да се јави во укумотот. Таму бил и

владиката. Кога бил подложен на распит и прашан од самиот владика зошто како христијанин не го почитува барем неговиот духовен сан⁵⁾ тој му одговорил:

- Не те видов!

Со тој краток одговор Адамче успеал, од една страна, уште еднаш да го искаже својот очигледен презир кон грчкиот владика, а од друга, само со еден вербален гест да го парализира поведениот судски процес од фанариотот.

⁴⁾ Во презентирањето на горниот податок има една мала непрецизност: од времето кога, според тврдењето на авторот, селаните на Витолиште потпаднале под јурисдикција на Егзархијата (1873) до времето кога е напишан овој негов ракопис (1913) поминуваат точно 40 а не 38 години.

⁵⁾ сан (арх.) - висок свештенички чин, службено достоинство.

Друг пат, кога Адамче бил во селскиот ан, крај неговиот прозорец поминал еден Каракачанин - гркоман којшто ги поздравил присутните со „калимерас'з" ⁶⁾. Тој, штом го слушнал тоа, скокнал од столот како попарен, го прострерал со очи и зелен од јад му подвикнал колку што му држело грлото: „пардавелас'з!" ⁷⁾. И со стисната тупаница, застрашувачки, се пушил да го гони. Гркоманот се оддалечил со брзи чекори, се скрил и повторно не стапнал во селото.

Еднаш пак, за да си поигра со властите, коишто во тоа време биле мнозина и не престанувале да ги навредуваат селаните во ановите, на улица, на оро или на други собирни места, се послужил со следната саркастична приказна: „Се скарале еднаш меѓу себе Циганин и Влав и во својот гнев си ги отсекле заемно главите. Случајно тогаш наишол Св. Спиридон и посакал да им ги завари. Бидејќи не знаел која глава чија е, тој згрешил, та им ги разместил: циганската глава ја ставил на влашкиот труп, а влашката - на циганскиот! Од тоа произлегло Власите да имаат обично мургаво лице, а Циганите често пати - влашки карактер, додека Св. Спиридон е наречен „мениглава" .

Можат да се набројат уште многу примери со кои се докажува дека тогашниот прилепчанаец бил навистина одличен и вистински борец за нашиот народен јазик, полезен и искрен другар на селанецот во неговата борба против грчкото духовно ропство.

⁶⁾ калимера сас (гр. **Ναλιμρα βαβ**) - добар ви ден.

⁷⁾ пардавела сас (ирон.) - прдешката вам.

МАРИОВО

Месноста Мариово се наоѓа североисточно од Битола и југоисточно од Прилеп. Од кон Запад таа е заградена со Селечката Планина, која служи уште како граница на прилепското поле од кон исток, а од кон Југ и Исток - со планините Нице и Кожуф чишто западни падини навлегуваат во мегленска и битолска територија. На Север граничи со тиквешките планини.

Мариово е планинска месност чиј поголем дел го сочинуваат неплодни, стрмни и каменести баири, а понекаде и некоја полјанка, исто така, каменеста и безводна. Нејзината општа надморска височина изнесува од 900-1500 метри. По средината на Мариово тече реката Црна, којашто по целиот свој тек се до вливањето во Вардар држи северна насока. Во својот јужен дел, таму каде што таа се извира на север и го напушта битолското поле, за да се вовлече веќе во Мариово, кај селото Брод, образува еден голем кањон низ кој се провлекува небаре како низ врата, не дозволувајќи ниту рака да си подадат југозападната падина на планината Нице со јужниот дел на Селечката Планина.

Мариово го добило своето име според името на сестрата на царот Иван Шишман⁸⁾, Марија, којашто, како што знаеме од историјата, по падот на Шишмана и самата паднала во рацете на султанот Мурат I (1362-1389). Последниот се обидел да ја потурчи и бидејќи во тоа не успеал, заповедал за казна да ја испратат на еден вид заточение во Мариово што таа го управувала. Тука Марија останала се до својата смрт. Благодарение на нејзиното застапништво пред султанот Мариово имало самостојна управа и дури по нејзината смрт. На тоа, веројатно, се должи фактот што во него не заседнала турска нога и што земјата и до денес е сопственост на самите селани.⁹⁾

⁸⁾ Иван Шишман бил цар на Трновското царство, со кое владеел од 1371-1393 година, кога морал да му се потчини на турскиот султан станувајќи негов вазал.

⁹⁾ Се разбира, оваа легенда се базира врз историски произволности, зашто, како што е познато, по битката кај Черномен на реката Марица (26. IX. 1371 г. по стар стил) во која се судриле Турците-Османли со војската на браќата Волкашин и Угљеша Мрњавчевиќ, со Македонија управувал синот на кралот Волкашин - Марко (1371-1395) во својство на турски вазал.

Траги и спомени од тоа Мариино управување наоѓаме уште и денес. Така на пример, местото каде што биле нејзините палати сега се наречува „Царевец“, додека „Мариин дол“, „Св. Петка“ (тогашна црква) и некои други објекти, што сега се купишта урнатини, исто така одат во прилог на докажувањето на веродостојноста на горното предание.

По горниот тек на реката Црна Мариово се наречува Долно, а по долниот - Горно Мариово. Освен под тие имиња, првото е познато уште како Мало или битолско Мариово, бидејќи е поблизу до Битола, а второто - Големо или прилепско Мариово, затоа што е поблизу до Прилеп. Мариово е пространа област со 29 села¹⁰⁾ што административно припаѓаат на прилепската каза. Од своја страна тие си формираат два мудурлака¹¹⁾ чијашто природна граница е реката Црна. Десно од неа е Витолишкиот мудурлак, составен од следните 13 села: Витолиште (центар), Бешиште, Палчиште, Живово, Врпско, Манастир (Мелница), Градешница, Старавина, Зович, Будимирци, Груниште, Брод и Петалино, а лево е Дуњскиот, составен од следните 12 села: Дуње (центар), Пештани, Кален, Кокре, Вепрчани, Гудјаково, Крушевица, Чаниште, Беловодица, Царевиќ, Дрен и Смолани. Последните 4 села од Дуњскиот мудурлак, како географски, така и според своите битови одлики, не припаѓаат кон мариовските туку кон таканаречените прекурдски села.¹²⁾ А има други осум села кои, макар што административно не зависат од мариовските центри, поради својот бит и географската положба, должни сме да ги сметаме за мариовски. Но, некои не се согласуваат со ваквото мислење, кој знае зошто? Тие села се: Рожден, Клиново, Галиште (во Горно Мариово), Рапеш, Маково, Орле, Брник и Ивени (во Долно Мариово). Првите се управуваат директно од Кавадарци (Тиквеш) и тие се крајните села на северно Мариово, а последните - од Прилеп и тие се крајните села во јужниот дел на Мариово.

Најголемото село во Витолишкиот мудурлак, Бешиште, достига до 180 куќи, а најмалото - Петалино - до 20 куќи. Соодветни цифри во Дуњскиот мудурлак се 140 куќи (Дуње) и 70 куќи (Гудјаково). Општо земено, целото население на Мариово изнесува околу 9450 души од кои 5370 се егзархисти, а останатите 4080 се патриархисти. Поименично гркомански села во Мариово се следните девет: Градешница, Старавина, Зович, Будимирци, Груниште, Петалино, Маково, Орле, Рапеш и Брник.¹³⁾

¹⁰⁾ Погледни ја приложената карта од страна на авторот.

¹¹⁾ мудурлак (тур.) - околија.

¹²⁾ мариовски села во таа околија

Бугарските села¹⁴⁾ бројот се двапати повеќе од гркоманските, но според бројот на населението тие се само 1/4 повеќе од нив.

Во цело Мариово, според бројот на жителите, најголемо е селото Витолиште кое брои околу 1225 жители. Бројот на жителите во останатите села варира меѓу 98 и 1170. Витолиште се смета за првостепен мудурлак. Во него најпосле за мудур е назначен христијанин, Бугарин, се разбира, не титуларно туку претставнички.¹⁵⁾ Од страна на бугарската општина во Прилеп се чини постои стремеж тоа село да се претвори во еден вид вистински културен центар на цело Мариово, за која цел, со дозвола на Св. Егзархија, во него е веќе отворено архиерејско намесништво, на кое - за жал - никако не му врви работата бидејќи директно зависи од прилепското намесништво и располага со многу малку средства за да може да игра позначајна улога во задоволувањето на духовните потреби на областа. Друг недостаток е што за архиерејски намесници се назначувани лица кои, место да го поткренат авторитетот на намесништвото, повеќе го компромитираат со своите умствени и морални не-достатоци. Навистина тоа, намесништвото, ќе ги поддржува црковно-училишните потреби на бугарското население во областа, а можеби ќе даде и нов поттик за ширењето на просветителскиот хоризонт, но само толку! Ние никогаш во тој поглед не ќе имаме вредни резултати, никогаш не ќе сметаме на сигурен успех се додека тоа дело не го преземат луѓе проникнати искрено од

суштинските потреби на населението, луѓе исполнети со длабока симпатија и сочувство кон бедниот народ, луѓе на коишто им е туѓа пословицата: „риба се лови во матна вода“. Да, а пак досега за некои честољупци и интересенти Мариово, со својот непрегледен мрак, не претставувало ништо друго, освен матна река во којашто, во името на народните интереси, фрлале свои мрежи за да уловат живи луѓе!

Во Мариово досега се отворени се на се 14 училишта од кои 8 во бугарските и 6 во гркоманските села. И додека ние во нашите осум училишта имавме ангажирано 9 учители, Грците имаат токму само во 6-те училишта! Значи, при двојно повеќе население ние имаме приближно еднаков број учители и само 1/3 повеќе училишта од гркоманите. Од тоа произлегува дека Грците покажуваат поголем интерес кон своето училишно дело од нас и на таа околност се должи имено

¹³⁾ авторот веројатно направил превид при броењето: наведува бројка од девет, а споменува десет села!

¹⁴⁾ под овој поим авторот ги подразбира селата што биле под егзархиско влијание.

¹⁵⁾ тој ги застапувал интересите на селаните кај турската власт.

брзиот успех на нивната пропаганда. Тоа е, без сомнение, еден тажен факт за нашето училишно дело во таа област, каде што до неодамна Бугарите се сметаа за мнозинство и каде гркоманските села не го надминуваа бројот (5). Меѓутоа, сега, што забележуваме? Ние ја губиме почвата под нозете, а Грците печалат или што е поточно сакаат да завладеат со цело Мариово за потем да ни го оспоруваат приматот со кој, така да се каже, сме израснале. За да стане уште појасно со каква воодушевеност тие работат, до кој степен се проникнати од својата идеја и со каков ентузијазам ја следат својата цел, ќе посочиме некои мерки што ги применуваат врз Бугарчињата од нашите села.

Во Гркоманското село Старавина тие изградиле огромно модерно здание според најновите технички барања, со сите неопходни услови, со голем салтанат и блесок. Внатре можат да се сместат и основно и класно училиште, а во случај на потреба тоа може да се приспособи и за касарна!

Случајот пак со манастирот „Чебрен“, што го владеат повеќе по наша вина, т.е. затоа што ние сакаме да се покажеме многу хумани и правични - особини излишни во нашиот век, а можеби дури штетни и опасни - место да не доближува кон целта, тој повеќе не оддалечува од неа. Сличен е случајот и со прилепските манастири кои Србите ги заграбија повеќе поради тоа што ние се покажавме толку наивни (кажете: глупави, зашто претераната наивност е еден вид глупост), што, иако благовремено ги забележавме српските натписи по ѕидовите и вратите манастирски, уште пред навлегувањето на српското влијание, не се погриживме да ги уништиме плашејќи се да не обвинат за варваризам, небаре се друго беше праведно, дека европјаните токму тоа ќе го земат како аргумент за да си создадат претстава за нас, а всушност со нашата лошо проценета политика на дејствување, со нашиот однос и со необмислените постапки, заприлежавме сосема на оние за коишто важи пословицата: „кажи ми аго, за да ми биде драго“!

Во споменатиот манастир „Чебрен“ Грците планираат да отворат пансион или подобро кажано еден вид сиропиталиште во кое ќе постават бесплатна трпеза за бедните деца од цело Мариово чијашто намена е систематско претопување на бугарското население. Овој манастир пред години бил чисто бугарски, но со погрчувањето на околните села минал во рацете на гркоманите при што тие ги изгореле сите црковно-словенски книги и ги избришале сите словенски натписи за да не би можеле еден ден, базирајќи се на истите, да ги обновиме нашите претензии над него. Итри Грци! Меѓутоа, нив досега никој не ги обвинил за варваризам, ниту пак некој се посомневал дека извршиле таква ниска и нечовечна постапка со нашите историски документи - со нашата светиња! Па и да се дознае, та што од тоа? Нели таква е борбата? Во неа секој гледа да спечали, во неа нема милост, како што и во политиката нема чувства! И тука и таму има само интереси. **А кој свесно се откажува од борбата за народните интереси или кој барем не сочувствува со народната кауза, тој не го сака народот и е негов непријател.**

¹⁶⁾ Јас не велам дека е правилно она што го презедоа Грците во однос на нашата книжнина во епохата на нашето потисништво, прогласувајќи ја за нивна духовна сопственост, но не можам никако да се согласам со тоа како некои луѓе покажуваат толку претерана скромност и толку голема рамнодушност што не сакаат да ги посетат шипките пред себеси иако тие се вперени директно кон нивните очи! Таквото пасивно однесување кон најсуштественото прашање не може да се нарече поинаку освен малодушност. Ако пак се смета за стоицизам - толку полошо, зашто

смислата на таквото учење може да езгистира само при некои инди-видуални случаи, но не и при општонародни дела во кои катастрофата не го снаоѓа само поединецот, чие исчезнување е безразлично за мнозинството, туку целото мнозинство. Дека со неговото паѓање пропаѓа и народниот идеал, ќе илустрираме со еден пример.

Во текот на учебната 1904/1905 година бев учител во селото Бешиште. Таму во тоа време почнуваше движењето на грчките чети.¹⁷⁾ Нивна прва цел беше да влезат во споменатото село, а со неговото завладување уште тогаш да станат господари на цело Мариово. Јас бев очевидец на следнава случка. Во тукашната црква однадвор на ѕидот, над црковната врата, имаше еден долг натпис на грчки јазик чие значење не го разбирав, но сигурно тој не беше во наша полза. Тогаш се најде едно лице од селото кое се осмели да го уништи натписот. Една ноќ, додека целото село беше се примирило, тој зеде една скала, се искачи до него и со чекан го исчука сосема.

¹⁶⁾ подвлечените пасажи во текстот се редакторска постапка.

¹⁷⁾ Според пишувањето на Крсто Ѓермов - Шакир (види: „Спомени“, ИНИ, Скопје, 1951, стр. 33-38) кон крајот на 1904 и во почетокот на 1905 година во прилепскиот регион се почувствувала силна пенетрација на српската и грчката пропаганда. Експонент на великосрпското влијание бил Глигор Соколов - Ламе, бивш врховист и соработник на генералот Цончев, а на великогрчкото - војвода-та Макријата. Меѓутоа, турската власт се однесувала доста толерантно кон грчките чети што навлегувале на нашиот терен, претпочитајќи да се бори со сеуште активните македонски војводи, меѓу кои спаѓал и тој. Така, кога во мај 1905 година во Мариово навлегла нова чета од 20-ина андарти, предводена од капетанот Скалидис, нејзиното присуство речиси не побудило никаква реакција кај Турците.

Е, што ќе речете за тоа? Можеби човекот не постапи добро? Да, тој на еден доста груб начин ги пројави своите национални чувства - ја уништи со насилна смрт историската правда чиј дух требаше да се спази дури и тогаш кога е таа строг судија и наш противник! Меѓутоа, човекот по природа е создаден да ги отстранува ударите што се насочени против него и тоа го прави понекогаш дури и инстинктивно. Со уште поголема ревност и страст тој треба да го прави тоа кога гледа дека злото го загрозува поголемиот дел од неговиот народ! Во тој поглед односното лице принесе извесна полза за својот народ, зашто стори акт кој, макар што не беше кој знае каков славен подвиг, сепак, во голема мерка ја намалуваше претензијата на грчките андарти во чишто раце оној натпис би го разрешил прашањето веднаш т.е. селаните на драго срце ќе посакаа да си ја менат народноста штом ќе го здогледаа дотичниот документ. Вака тие продолжуваа да се сметаат за Бугари, иако дадоа околу 50-60 души жртви во времетраење од (3) месеци.

Меѓутоа, тоа не значеше дека опасноста од завладувањето беше сосема отстранета, зашто Грците дејствуваа постојано и го малтретираа населението. При таква положба на работите не се сомневав дека некои селани немаше да се заплеткаат во мрежите на грчката пропаганда, дека немаше да си ја менат народноста наспроти најскромните награди од Грците, зашто во прашање не беше само нашата пасивност, неучеството во одбраната на вистинските народни интереси и нашиот егоизам - што заедно создаваа благопријатна почва за пуштање корени на грчката пропаганда - туку се работеше за материјалните потреби и за мизеријата во којашто тонеше мариовскиот селанец. „Давеникот во морето се фаќа и за опшката на змијата“, вели народната пословица.

Навистина не го одречувам фактот дека Грците успеваа повеќе и поради околноста што со готовност принесуваа свој мал паричен дар и собираа големи доброволни прилози во полза на дела од општонароден карактер, посебно во случај ако стануваше збор за средства на пропагандата. За време на организациониот период нашите комити одеа голи, боси и речиси многу ретко нахранети како што треба, додека Грците не само што добиваа плата, трошејќи ја на еден расипнички начин, туку и надворешно беа целосно опковани во сребро. Од каде земаа токлу пари? Од населението не собираа, како што правea нашите чети, но веројатно им испраќаа отсекаде каде што живееше Грци. Им помагаа сите: и бедни и богати. Банките и фабриките, што се наоѓаа во грчки раце, отстапуваа по 1-2 процента од своите профити (тие всушност не губеа ништо, зашто ја зголемуваа цената на артиклите); трговците и друштвата внесуваа наеднаш поголеми суми; приватните лица - богатшите, занаетчиите, професионалците и мнозина од поимашливите Грци се одзиваа редовно со своите месечни влогови и од сите тие приноси формираа еден општ фонд за чиешто постоење мнозина не знаат можеби и ден-денес. Но, факт е дека благодарение на него тие своевремено се покажаа толку силни во играњето на својата подла ролја.

Поединечно грчката пропаганда во Мариово наоѓала и наоѓа израз во лицето на Нале и Јован Сивев, родум мариовци, но коишто живаат тука. Се што се прави во Мариово од Грците е според нивна иницијатива. Меѓутоа, никакво материјално превосходство на Грците нас не треба да не плаши и очајува, зашто, ако ние не располагаме со материјални средства како нив, зарем не располагаме со духовни сили поголеми од нивните

- сили што се во состојба многу бргу да му ги отворат очите на народот и да го кренат на нозе? Да, не помалку утешителна и поттикнувачка за нас е вистината, господа, дека ако Грците, па макар и Србите, се стремат да завладеат со нас со надворешен блесок и салтанат, затоа пак ние треба да ги ослабиме нивните удари и да го зачуваме својот народ благодарение на цврстината и упорноста на нашиот карактер, на нашата волја и на разумно подготвениот план - со факти и благоразумност да не отстапуваме од задачите што ни ги диктираат народните интереси додека најпосле не овозможиме да разберат оние, коишто уште не не познаваат добро, дека бугарскиот народ, народот од словенска раса и со претензија на родоначалство во словенската писменост, не загнува така лесно! Та, најпосле, тоа ли ќе не плаши нас што за противници имаме луѓе на чија страна била или е власта, кога од тоа треба да црпиме само поттик и сили за поревносна борба?! Во тоа не може да има никаква причина за оправдување, зашто изгледа ние слабо веруваме во сопствените сили и способности. **Се чини кај нас повеќе се забележува стремеж за отфрлање од себеси на вишите народни задолженија, заменувајќи ги со гонење на лични интереси, отколку стремеж за јакнење на љубов кон народот!** Во нас пуштиле повеќе корени идеите на личното отколку идеите на народното, ние и служиме на моќта на парите, а не на олтарот на вистината и на севишниот Бог; ние одбираме патишта што побргу не оддалечуваат од народот, отколку што не приближуваат до него - со еден збор, со што одговараме на зададените императиви од времето?

- Со молчење! И тоа молчење, таа пасивност, тоа необраќање внимание на народниот повик за помош, не е ли повеќе јавно откажување од работата, отколку резултат на неблагоприятните услови, на некакви си пречки, како што некои сакаат да кажат, зашто, штом човек решил да се жртвува за доброто на народот, штом сака совесно да го исполнува својот народен долг, за него не постојат никакви пречки! И ете, додека Грците и Србите расфрлуваат пари лево и десно за претопување на народната маса, ние, всушност оние коишто се ангажирале да раководат со нашите црковно-училишни работи, не познавајќи ја добро положбата на народот (а пак не ја познаваат зашто не го засакале доволно), што прават? Како и насекаде и тука ги затворија првокласното училиште и економскиот пансион - единствените установи од кои можеа да се добијат сили за претпазување на селаните од влијанието на грчката пропаганда и тоа според општо-пласираниот изговор дека „тие не се лажица за мариовската уста“ - небаре со тоа им ги нарасија очите на Грците! Од прокламирањето на Конституцијата наваму грчкиот владика ги посетил трипати гркоманските села во Мариово и што е многу природно за време на тоа свое патешествие тој, користејќи ја приликата, извршил извесно влијание и врз соседните села, што се гледа од околноста дека оттогаш датира наклоноста кај селаните од с. Манастир кои се прогласија себеси за Грци, потчинувајќи го истовремено под грчки ресор и манастирот „Св. Богородица“ што дотогаш се сметаше за бугарски. Такви се резултатите од грчката пропаганда, додека нашите духовни челници ниту знаат добро каде се наоѓа Мариово!

На запад и југозапад мариовската котлина комуницира со Битола и Прилеп преку два премина кои, поради многубројните грабежи и убиства - извршувани по нив среде бел ден дури и до денес, кај населението побудуваат најлоши спомени. Навистина, колку е жална судбината на мариовецот! А пак каква богата природа, какви убави места и богати пасишта има тој крај, какви густе шуми и планини што во своите пазуви кријат разновидни руди и метали, но само малку места за обработување! Какви старини за научно и историско проучување, какви траги и спомени од херојскиот период на нашата мрачна историја; какви приказни од оние далечни времиња во кои нашиот народ го градел со светла насмевка и со детинска наивност прекрасниот портрет на нашиот национален и баснословен херој Марко Крале!...

БИТОТ НА МАРИОВЕЦОТ

Колку и да може да се соберат податоци за мариовецот, условно тие не се однесуваат порано од пред 70-80 години, зашто и стари луѓе, од коишто може единствено да се црпат, не се среќаваат веќе на возрасат поголема од 80-90 години.

Расправаат дека животот на селанецот пред 70-80 години бил сосем подруг од денешниов. Тогаш селанецот бил силно приврзан кон земјата (што впрочем е негова одлика и денес), а таа го наградувала богато. Затоа тој не ја познавал туѓината, како што не ја познава сеуште; не сакал и не сака да излегува вон границите на својата земја. За најголема навреда го сметал благословот со кој му се посакувало да замине на печалба во некоја далечна земја. Таа појава се должи на околноста што тој сеуште е незасегнат од онаа внатрешна промена што ги тера луѓето да го прошируваат хоризонтот на своите сфаќања и да си формираат нов светоглед. Мариовецот е домашар - страшен конзервативец! Тој не може да си го замисли светот поинаку освен како една машина чијашто намена е да ја обработува земјата. Следствено, според него човекот за да биде среќен, каде и да замине, треба да обработува земја. А штом прашањето се сведува на тоа, тој претпочита да си работи дома, отколку на туѓина, бидејќи расудува вака: ако земјата не му го наградува трудот овде, каде што е роден, како ќе може да смета на успех другаде, на туѓина, каде што не ги познава ниту луѓето, ниту земјата, ниту пак начинот на нејзината обработка?! И заклучува: ако човекот, за да спечали имот, е должен да прифати работа различна од онаа што ја знае, т.е. да отиде на туѓина, каде што ќе се соочи само со маки и страдања, тогаш поарно е да биде лишен од таков имот и да страда дома, при своето семејство, отколку да умре надвор - невиден, нечуен, без гробнина и без столнина! Со еден збор, туѓината го плаши. Таа му се претставува како едно чудовиште кое ги голта сите туѓинци освен оние коишто се со многу голема среќа. „Фали туѓина, пази своина“, вели една пословица.

Во споредба со минатото, сегашноста на мариовците им изгледа сосем бедно. За нив земјата сега е испостена и таа при најгрижлива обработка не раѓа друго освен „голи камења“. А зошто е така? На тоа мариовецот одговара просто и самоуверено: затоа што светот се измени и изопачи, затоа што се јавија учени луѓе кои со своите префалени знаења и искуства, со своите нови сваќања за животот и душата, го разгневија Господа и го натераа да си ја прибере раката!

Амбарите на луѓето во она време биле полни со пченица, а бочвите - со вино и се било тогаш многу евтино. Куќа човек можел да си изгради само за 7 гроша; еден вол се купувал за 8 гроша, а една овца чинела само 60 пари. Беглик и десеток луѓето плаќале ретко и само во натура - на десетте едно! Контактите со градот, што биле исто така ретки, се случувале повеќе по повод некоја владина наредба, отколку по доброволна желба или со трговска цел. Од сите артикли, неопходни за една куќа, се набавувало само лук и сол. Пресно месо се користело ретко и тоа само кога се колело вол, со цел кожата да се искористи за опинци. Но, затоа пак секоја куќа ранела по едно свинче со чие месо се поминувало цела година. Пиперки, бостан и разни други зеленчуци луѓето не ни сонувале, а пак кафето го сметале за излишен луксуз. Од второстепена важност им биле виното и ракијата што денес се пак на прво место. Зелје собирале, како што прават и денес, а коприви и разни други тревы со пријатен вкус - исушени и потоа здробени - им се наоѓале за зимовиште.

Курсот на парите порано бил многу низок. А тоа можело да се заклучи од финансиската положба на луѓето и од начинот на кој се собирал данокот. При се што земјата давала изобилен род, луѓето многу страдале од беспарица и затоа најповеќе маки и неволицы тргале при плаќањето на данокот кој, всушност, и не бил многу тежок, туку еден од најлесните, каков што може човек да замисли. Начинот на неговото собирање бил своевиден.

Во Витолиште постоел еден голем камен во вид на престол, врз чија површина - одозгора - биле издлабени дупки од различна големина. Даночните обврзници биле разделени точно на толку групи колку што имало дупки и секој од нив бил должен да ја исполни дупката што се однесувала за неговата група со аспри или со стари пари. При распределувањето на селаните по групи се земала предвид нивната материјална положба. Тој камен се чува и до денес на местото „Бранов стол“ - така наречен веројатно според намената што ја исполнувал. Меѓутоа немилостива рака испокршила

одделни негови делови, нанесувајќи му и некои други удари, така што тој сега не преставува ништо друго освен еден жален остаток од минатите времиња.

Оној којшто не можел да ја наполни својата дупка бил подложуван на жесток ќотек. Но, иста судбина го снаоѓала и оној којшто сосем редовно си го плаќал данокот! Првиот го казнувале затоа што навреме не го исплатувал царевото, а вториот, којшто гледал час-поскоро да се отараси од обврската, затоа што со таа своја постапка божем сакал да ја искаже својата омраза и антипатија кон Турците, како што тие си ја толкувале. Во секој случај селанецот бил предмет на најлути навреди и на најтешки казни, честопати и без вистинска причина -едноставно од задоволство! Така на пример се случувало понекогаш селаните да ги соберат на сред село или да ги затекнат во плевните и кочините, та да бидат драконски казнувани без да се утврди некоја нивна вина!

Кога некој од нив немал пари да му плати на даночникот, а тоа била обичајна појава, овој имал право спрема него да се однесува како што сака: го терал да му го разведуваш и пои коњот, да му ја бања кучката на реката, да ја води на мочање итн. А пак при потешки престапи - лична навреда, пцост или непокорност - имал право и да го убие! Од таквата невола несреќникот можел да се спаси само со бегане и благодарение на тоа што гонењето не се простирало на многу далечно растојание. Само на извесно растојание околу селото гонителот имал право да го убие бегалецот во случај ако го настигне, но штом овој ја преминел таа граница, гонењето престанувало. За граница служела или селската планина или пак реката Црна. Слична појава ни напомнува власта на конзулите¹⁸⁾ во римската историја коишто на илјада чекори од градот го губеле правото да го казнуваат граѓанинот, само со таа разлика што нивната власт се ограничувала таму од каде што на нашите турски „конзули“ им стапувала во сила! Таквите своеволници обично не одговарале пред никого за своите постапки. Тие располагале неказнето со честа, имотот и животот на незаштитените селани и во никој случај не допуштале кај нив да се пројави самостојност во постапките или дејствувањата. Се што требало да се прави - знаел агата! А бидејќи во Мариово нема месни Турци, затоа ролјата на таквите протектори ја извршувале спаиите, заптиите, колџиите, шумарите и особено полјациите. Слично понижени на човечкото достоинство на мариовецот станало, веќе еден

¹⁸⁾ Во стариот Рим оваа титула ја носеле двајцата највисоки службеници на републиката кои, заедно со Сенатот, управувале со државата. Нивниот мандат траел една година.

вид забава и разонода и за Турците кои го посетувале тој крај. За славен подвиг се сметало ако некој Турчин извршел нова и нечуена навреда над мариовецот и затоа секој, којшто доаѓал првпат во Мариово, имал за задача своето име да го поврзе со што поголемо самоволие!

Така Мариово станало синоним на угнетеност, самоволие и сквернавење. Тоа го потврдуваат многу примери од овој вид: за да се подбие со селанецот, Турчинот му го земал фесот од главата и го фрлал на земи во калта, а овој требало да се смее заедно со него. Другпат тој го врзувал за јаслите како вол и му фрлал слама да ја јаде или пак го затворал во кочина заедно со свињите. Понекогаш дури лично се затворал во неговиот дом со жена му, а него го истерувал надвор итн. Сликата пак на собирањето на данокот била следна: даночникот одел од село во село со своите сејмени, чибукчи, буљукбаши и друга придружба. Со своето доаѓање во селото тој донесувал и по еден товар прачки - набрани уште во претходното. Ужасен страв ги обземал селаните при неговото доаѓање, морници им полазувале по снагата и никој не бил сигурен дека ќе мине безболно, дека по неколку прачки не ќе бидат искршени од неговиот грб! А пак тие, прачките, требало да бидат искршени сите, за да не остане ниту една за следното село, за кое, како што рековме, задолжително биле берени нови.

Од сите видови зулumi во Мариово најлош спомен оставило таканареченото повелање т.е. управување на Приштинците. Какви луѓе биле тие најдобро не запознава историјата. Она, пак, што можеме да го научиме за нив од раскажувањата на приватни лица - мариовци, тоа е дека биле Арнаути коишто пред 60-70 години го држеле под своја власт Прилеп со месностите што му припаѓале, вклучително и Мариово! Парите - собрани од тие, како и од други места, каде што владееле не стигнувале во царската азна, туку биле испраќани во Јанина. Таа историска појава сигурно се одигрувала за време на управувањето на Албанија од Али-паша¹⁹⁾ со кого султанот бил принуден да војува постојано за да ја скрши неговата сепаратна власт.

¹⁹⁾ Али-паша Тепелени (Јанински) е турски феудалец - еден од првите непослушници во Отоманската империја од почетокот на XIX век, кој владеел со Епир, чиј главен град бил Јанина. Во 1769 година неговите албански подржувачи го ограбиле и запалиле влашкиот град Москополе, од кога датира и поинтензивниот прилив на влашки елемент во нашите градови, особено во Крушево и Битола. Истото тоа го сторил и Тој во 1788 година. Нешто подоцна Али-паша го покорил Охрид (1794), но набргу му го препуштил на својот иден зет Џеладин-бег под чија управа градот останал се до 1830 година.

Приштинците кон населението се однесувале на еден мошне сверски начин. Кога се доближувале до некое село, тоа го предвестувале со тропане на свонци и грмење со пушки. Нивните свирепости спрема мирното и простодушно население во областа биле не помалку ужасни од оние на Турците. Расправаат, на пример, дека кога престојувале по куките, истурале шиници јачмен во јаслите пред нивните коњи.

Добар спомен, пак, кај населението оставиле таканаречените земски кметови. За нив селаните раскажуваат и денес, зашто не можат да ги заборават благосостојбата и слободата што тогаш ги уживале. Тие сеуште тагуваат за тоа неповратно изгубено и блажено време како Евреите за Ханаанската земја. Земските кметови се избирале по еден за 2-3 села со мнозинство гласови од вкупното население на областа. Нивната власт се состоела во следново: сами да го определуваат данокот и сами да го собираат, да разгледуваат прашања од местен карактер, да ги штитат селаните пред власта од насилствата и неправдите на самоволните Турци и најпосле, да вршат избор на војници од редот на христијаните кои потоа ги регрутирале. Нивните решенија за некои прашања не можел да ги измени или пак да ги отфрли ниту околинскиот совет во Прилеп. Тоа било еден вид обласна самоуправа, благодарение на која некои лица - смели и неустрашливи пред турската власт - успеале да се издигнат со својот независен дух и со вродената способност јавно да ги штитат правата на населението од насилствата на турските своеволни управници - лица коишто се истакнувале и како најрешителни борци во нашата борба со Грците. Такви биле Трајко Чакрев од с. Палчиште и Коле Косов од с. Витолиште. Првиот, поддржан од сите мариовски села и снабден со полномоштво - заверено со селски печати, одел дури во Цариград - лично кај султанот да му ги изложи своите оплаки против самоволијата на официјалните прилепски власти, против кои повел судски процес што се одолжил неколку години. Вториот, велат, се одликувал со остар јазик со кој беспопштедно го жигосувал секој заптија, башибозук или чиновник којшто се обидува да скршне од своите должности. Трајко Чакрев бил убиен од Турците во сламата на гумното кога вршел, а Коле Косов умрел од котек што го добил од еден чиновник под изговор дека бил јатак на комитите, а всушност поради одмазда затоа што му говорел „сербез зборови“.

Тој ред на нештата, кој на селаните им давал право да се ползуваат од гореспоменатите привилегии, постоел се до создавањето на танзиматот²⁰⁾ - новиот систем на управување - воведен во Турција не порано од пред 50 години. Изгледа дека дотогаш на последната не и бил познат денешниот државен механизам на управување, со што положбата на населението почнала да се влошува. Грабежите, убиствата, насилствата - воопшто зулумите - пак зачестиле; населението повторно било изложено на малтретирање од Турчинот. Нема сомнение дека сите тие неправди и свирепости, применувани во најширок размер во тој изолиран крај, не спомогнале никако за културниот развој на селанецот. Влијанието на таквата ропска положба најмногу нашло одраз врз јазикот. Поради неа тој станал сосем груб, див, со еден мошне простачки акцент и преполн со секакви цинизми. Кога селанецот излегувал пред Турчинот бил должен да говори само толку и такви зборови, колку и какви што биле доволни да ја изразат неговата сервилност, ропска понизност и потчинетост. Какви ли не удари, навреди и понижувања да се истурале врз него, тој бил должен да ги поднесува покорно. Со тоа веќе настапувал процесот на неговото целосно здивување и ако во говорот задржал сеуште човечки тон, тоа било резултат на околноста што човекот тешко може да се преобрази во животно! Ете зошто ќе сретнеме малку оригиналност и самостојност во неговата реч. Чистиот, природниот и полн со убавини народен јазик е сочуван само во народните песни и во другите видови народни умотворби кон кои селанецот се свртувал честопати кога сакал да изрази некаква своја внатрешна душевна возбуда, некое силно чувство или друга некоја психолошка состојба. Така народните песни, поговорките, пословиците и приказните добиле широка примена кај населението.

По природа мариовците се убави луѓе, особено жените. Како потврда за тоа ја приведувам следнава народна песна:

„По друм Турци одат Девет були водат, Сете и давајат За
една Мариовка, За една Мариовка Зарад бела Неда" ²¹⁾

²⁰⁾ Под терминот „танзимат“ (или: танзимати хајрие) се подразбираат државните реформи во Турската империја што ги прокламирал султанот Абдул Меџид (1839-1861) со указот познат како Гилхански хатишериф (3. XI. 1839). Со него се воспоставувала верска и политичка рамноправност на сите поданици на Империјата, им се гарантирале сигурноста на животот и имотот, еднакви даночни обврски, учество во војската, нејзина реорганизација (била воведена општа воена обврска и за муслиманите) итн.

²¹⁾ Песните што ги преземаме од ракописот на Крсто Б. Андонов ги објавуваме заедно со бележаниот акцент од страна на авторот.

Таа околност ги привлекувала Турците, прочуени сладострастници и развратници, да прават бројни обесчестувања и безобразни постапки, придонесувајќи неморалноста да стане општа и обична појава во Мариово, а пак поимот чесност - сосем бесмислен. Во тој поглед треба да одбележиме и друга една околност - имено, дека и самата облека на мариовката делува прилично соблазниво. Така, таа носи кошула сосем куса, а гаќи - никако. Затоа нозете и се изложени на туѓи погледи.

Заедно со жената се деморализирал и мажот. Сосем слаб, а понекогаш и никаков впечаток, кај него не предизвикувало плетењето на некаква нечесна интрига меѓу жена му, сестра му или ќерка му и некој ага. Тоа се сметало, како што кажавме и погоре, за обична и безразлична појава, а кога се кажувало мариовка веќе се подразбирала жена нечесна, развратна и продажна. Ете, до таков низок степен паднала моралната добродетел!

Меѓутоа, тоа уште не значело дека нејзе и недостигало сосем чувство на чесност. Напротив, таа ја сфаќала длабоко валканоста на своите нечесни постапки кои ја терале секогаш да се однесува со огорченост и голема одвратност кон соблазнителот - Турчинот, но кутрата немало што да прави! По сила на околностите, во кои била поставена да живее, особено под влијанието на сводништвото, кое за некои станало професија, таа во повеќе случаи била обесчестувана насилно, против сопствената волја, станувајќи жртва на срамна измама против која не можела да се бори, зашто во таков случај била убивана! Сакајќи да се претпази од тоа срамно наддавање - од заведувањето - таа често пројавувала голема цврстина на волјата и духот. Во своето противставување понекогаш одела дури дотаму, што си го жртвувала својот живот и секогаш, до колку зависело од неа, се борела очајно за својата чест. Јасна илустрација на слична борба среќаваме во следната мариовска песна, пеена од мариовките со посебно чувство:

„Море Бог да бие дејди мала Менко, Бог да ги убие вашите селани,
Вашите селани, твоите душмани -Та што ви кладоа полјак на нивето,
Полјак на нивето, падар на лозето, Та што го кладоа твоето душманче
Твоето душманче, тој Кара-Мустава. А Кара- Мустава валба ти се вали,
Валба ти се вали тебе ќе те земи.

Ој, Кара-Мустава, ти луда делио, До дека ми стои глава на рамена,
До дека ми пулат очи кај небото, Мадро да си седиш, да не ме задеваш!
Мене ти не можеш ни да ме опулиш Не пак да ме мениш на турската вера.
Бог да а убие сестра и Велика, Тогај она крена мотика на рамо
Мотика на рамо, вурка за поасот, Та што а излага голема измама
И ми отидоа во долните лозја Тамо го најдоа тој Кара-Мустава,
А Кара-Мустава валба и се вали:

Дејди мала Менко, сега ќе те зема, Сега ќе те зема анка да ми бидиш.
Менка му отврјака наземи пулејки:

Бре, Кара- Мустава, ти келаво куче, До дека ми стои глава на рамена,
До дека ми пулат очи кај небото Мадро да си седиш, да не ме задеваш!
На турската вера ја не се продавам. Тогај ми извади тој Кара- Мустава
Тија дребни сачми, дејди мала Менко, Тија дребни сачми, ситни барутници
Та што ми те удри во белото г рло, Тија дребни сачми во белото г'рло,
Тија барутници во белото лице"

СТАЛЕШКИ ПРЕДРАСУДИ

Сталешките предрасуди во Мариово не биле толку многу распространети, бидејќи сите селани биле еднакво третирали од страна на Турците и доведени приближно до еднаков степен на материјална положба. Само кога во селата почнало да продира културното влијание од градовите и кога воопшто почнале да се менуваат условите, во нив зеле да навлегуваат еден вид обичаи што лека-полека преминувале во предрасуди.

Така на пример, порано мариовците имале обичај да не си ги сечат косите, а само да си ја бричат брадата. Еднаш еден селанец, кој поради струпки на главата бил приморан целосно да си ја остриже косата, забележал дека е подобро да оди така и оттогаш почнал да ја стриже редовно. Меѓутоа, таа негова постапка му донела укор од сите селани кои за потсмев почнале да го нарекуваат стрижакот. При сето тоа примерот бил заразен: постепено сите почнале да се стрижат, само со таа разлика што си оставале перче т.е. кичер долга коса на темето. Со него, бездруго, сакале да си припомнуваат за напуштениот стар обичај. Тој начин на стрижење сепак не ги избавил од една друга неудобност: Турците постојано ги влечеле за перчето и така полесно ги тепале. Поради тоа тие го исекле и денес, со редок исклучок, сите ја стрижат целата коса.

Сепак, подоцна била прифатена и друга една предрасуда: повлекување реска граница меѓу учените и простите. Простите, неграмотните и бедните луѓе немале обичај да носат фес со пискул. Тоа право им припаѓало на учените и богатите. Дали со тоа простите селани сакале да го изразат својот презир кон учените или пак тоа го правеле просто од скромност и економски причини, не знам? Меѓутоа, тој обичај се задржал до денес. И кој сака да ги преброи учените, т.е. грамотните во Мариово, единствен начин е за време на панаѓурот да се фати на оро и да ги преброи пискулите. Разликата во облекувањето меѓу простите и грамотните, меѓу бедните и богатите е исто така една од најраспространетите предрасуди од постојните.

СУЕБЕРИЈА

Мариовскиот селанец е мошне многу суеверен. Вампири, самовили, зли духови и слични натприродни суштества царуваат и денес во неговата фантазија. Тие ја возбудуваат неговата душа и кај него предизвикуваат силен впечаток. Тој верува во тие демони наполно и за да си ги претстави, така да се каже, во поконкретна форма се обидува нивното постоење да го поврзе со практичните цели на животот.

Карактеристично за тие верувања е што селанецот во духовите гледа сили коишто дејствуваат само според желбата на Бога. Таквото однесување кон задачите на духовниот живот, без сомнение, претставува отклонување од вистинската христијанска вера. Таквиот вид на верување добива карактер на многубоштво!

Селаните дури и кога формално исповедаат еден Господ, тие имаат слаба претстава за него и не се добри, вистински христијани. Во црква одат само 1-2 пати во годината, а се причестуваат едвај еднаш на четири години. Оттаму произлегува околноста што тие имаат слаба, сосема слаба претстава за своите морални задолженија.

Едно од најраспространетите суеверија, длабоко вкоренето меѓу населението, е почитувањето на Света Петка. Тоа се состои просто во празнувањето на секој петочен ден, но не во чест на воспаната светица Св. Петка од страна на нашата света црква, којашто се слави само еднаш годишно (на 14 октомври) и којашто самите селани ја разликуваат од нивната Св. Петка, туку поради еден стар обичај останат кој знае од кога и посветен кој знае кому. Веројатно тоа се должи на околноста што постои потполна идентичност во звучниот изговор меѓу зборот петок како ден од неделата и зборот Петка - името на светицата. Суеверното население на Св. Петка и ја препишува следната моќ: да ги заштити и застапува пред Бога, да ги претпазува од суша, болест, неплодност,

грмотевици и воопшто од многу несреќи и пакости. А во замена за тоа, таа од нив бара да ја почитуваат празнувајќи го петокот. Ја опишуват како жена којашто ноќе оди до вратите на човечките живеалишта, тропа по нив, се искачува на покривите, се покажува од камините само со лицето или пак целата и секогаш гола, им диктира услови за нејзиното редовно празнување, им се јавува насоне повеќе на жените и тогаш, на едни, им држи говор, на други, им издава пресуди, на трети, им ја претскажува иднината итн.

Интересно е нејзиното празнување од страна на мажите. Тие во петците се слободни да собираат дрва, да носат губре на нивите, да си го поправаат оралото, да копаат - воопшто да вршат секаква работа - но мора да се воздржуваат од орање. Тоа уште еднаш ја потврдува вистината, како што кажавме и погоре, дека селанецот е силно приврзан кон земјата и дека затоа и посветува најголемо внимание.

Така, по однос на празнувањето на петокот, само жените се покажуваат како вистински фанатици. Почнувајќи уште од вечерта спроти петок, тие, слично на Евреите во сабота, не фаќаат ништо во текот на целиот петочен ден се до вечерта. Тие неделата не ја празнуваат толку ревностно колку петокот! Многу објаснувања и докази се употребени за да се убедат дека празнувањето на петокот е една груба заблуда, една глупост која не треба да ја повторуваме и ние само затоа што други ја правеле пред нас. Но, се покажа дека е залудно: селанецот не сака ниту да знае за убедување! И уште полошо - тој тоа го зема како повод да обвинува други за безбожништво, за ерес и за поткопување на христијанската вера.

Покојниот дедо Григориј, за време на своето обиколување на Мариово, вложи не малку труд за да го искорени тој суеверен обичај, строго осуден и од христијанска гледна точка, при што за поголема убедливост ги истакнуваше отворено практичните резултати на неговото укинување, зашто, навистина 52 петочи во годината се голема загуба за полските работи на селаните. Меѓутоа, и тоа беше залудно. Со тоа тој само изгуби од влијанието што го имаше кај населението коешто во него гледаше само прв бугарски владика и ништо повеќе.

ОБРАЗОВАНИЕ

За образованието ќе кажам дека во првите години тоа врвело многу подобро тогаш, кога селаните сами си го издржувале учителот, плаќајќи му во натура, тогаш, кога не постоела денешната организација на управување, денешниот систем на предавање, денешните севозможни правилници, статuti и прописи. Тогаш народот, иако попрост, бил поприврзан кон училиштето, отколку денес кога постојат многу други попогодни услови, кога е се подведено под извесен ред и план, кога имаме и подостојни и поспособни лица за работа, кога, така да се каже, сите сакаме нашиот народ да биде некако попросветен, кога, велам, притежаваме од се по малку, освен од она што е најсуштественото: од добра волја и искреност!

Бугарската книга во Мариово првпат била донесена од некој си калуѓер по име Лингур, дојден некаде од Света Гора пред 35-40 години. Како што насекаде во епохата на нашата преродба манастирите и ќелиите биле единствените расадници на просветата, така и тука првата настава на црковно-словенски јазик според познатата ќелијна метода ²²⁾ се одржувала во манастирите „Чебрен“ (што го споменавме порано), „Успение Пр. Богородици“ и „Св. Пр. Илија“. Лека-полека наставата се преместувала од нив и се ширела по селата, ослободувајќи се од непрактичноста на споменатата метода, напредувала но само формално, што сеуште не е доказ дека училиштата во Мариово се поставени на здрава основа.

Како што кажав и порано, во поглед на просветата, нашиот крај, спореден со други места каде што Егзархијата праќала бугарски учители, останал многу назад. Една од причините за тоа, спомената и на друго место, е слабото внимание што и го посветуваат црковно-училишните власти, друга - природната положба на областа, нејзината изолираност од градот и воопшто од другите поблиски културни влијанија и најпосле - немарноста на самите селани.

²²⁾ тоа е всушност метода што се користела во некогашните основни ќелијни училишта.

Неколку зборови за последната причина, претполагајќи дека првите две може секој да ги подразбере без објаснение. Љубопитноста и ревноста кон науката и просветата кај еден народ се развиваат тогаш кога тој ќе излезе од онаа дремлива состојба, во којашто природата како од каприц продолжува да го приспива, кога, сразмерно на нараснатите потреби - диктирани од заобиколните услови, тој ќе почне да мечтае за посносен, подобар живот, кога, штом почне да ги обопштува фактите од својот сопствен живот, дојде до заклучок дека самиот треба да се грижи за својата духовна и материјална благосостојба - со други зборови, кога наполно ќе осознае. Без да ги помине сите тие фази на својот целосен развиток човекот не претставува друго, освен едно животно кое само се храни, живее и умира, не водејќи сметка за своите постапки и не знаејќи зошто живее.

Штом се приложат горните расудувања за нашето зафрлено и изолирано Мариово, лесно може да се разбере зошто тоа останало толку назад во културен и просветен поглед.

Од сето кажано до тука се гледа дека Мариово е еден доста живописен кат од нашата убава татковина и дека заслужува секој родољубив Бугарин да му обрне внимание. Но, за жал, тоа досега е сосем малку познато. Никој не му обрнал нужно внимание, никому не му паднало наум да помисли дека по својата географска положба тоа може да се спореди и со најдобриот швајцарски кантон, дека по својата клима во трите годишни времиња: пролетта, летото и есената го надминува секој друг крај во Македонија.

Справедливоста изискува да се каже дека еден ден, кога со економскиот подем на селаните, со пробивањето на добри патишта и со развитокот на трговијата, стане достапно и безопасно за сите, Мариово ќе биде првата област што ќе го привлекува вниманието на мнозина - тоа ќе биде избрано од богатите фамилии за полесен помин на несносната летна жега, а од љубопитните патници - за весели и пријатни прошетки, за збогатување на нивните имагинации со чудесни и разнообразни глетки... А сето тоа ќе биде резултат само на образованието - на науката и просветата - чии светилници сме ние - идните народни учители. Но, една забелешка сакам да кажам: во својство на народни просветители ние ќе се соочуваме со сите тешкотии на животот, ќе се набодеме на многу остри задачи. Меѓутоа, на крајот на краиштата ние треба да ги оправдаме надежите што се полагаани во нас, треба совесно да ги исполниме нашите виши должности спрема училиштето и народот, треба да се покажеме достоински носители на учителското звање. Тоа звање е сврзано со најтешките морални одговорности, тоа е борба што се води на културна почва, борба што не се ограничува само меѓу четирите зида на училишната зграда, туку што се простира врз сите слоеви на општеството каде што добива веќе посложен карактер - станува идеална и до толку поидеална колку што под името народ ја подразбираме не само нацијата, на којашто и припаѓаме, туку и целото човештво чијашто неразделна единка сме. Но пак повторувам, отпрвин нашата борба треба да биде првенствено национална. Ниеден народ не пројавил нешто општо за другите народи пред да го започне своето национално самоопределување и развивање. Ниедна роза не им дала сладок мирис на луѓето пред да го исмука карактеристичниот сок од нејзиниот корен, од земјата. Та, ќе кажете: тој сок е општ за сите растенија, но сите сепак не се рози! Да, сметаме дека на сите луѓе им е потребно знаење, но според мене, уште попотребно од тоа им е умењето за негова разумна примена.

Нашиот народ е прост, тој не навлегува во суштината на нештата. Ете зошто, според некои сфаќања, ние не треба кај него да потхрануваме илузии на кои тој е така многу податлив, туку треба да го запознаваме добро со вистинските задачи на времето, со самата вистина којашто, макар честопати горчлива, треба да ја усвои, да ја асимилира. И тогаш нека бидеме уверени, драги другари, дека нашата борба со мракот и незнаењето на народот, макар и национална и водена на таков начин, сепак не може да не содржи маја од општочовечката идеја - таа ќе се доближува до идеалното, ќе носи идеален карактер. Честа за тоа, повторувам, се паѓа на нас коишто најпосле треба да докажеме дека сме излегле победници.

(прочитано на 18. III. 1912 година во присуство на II-от курс, VI и VII клас на бугарската гимназија во учебната 1911/ 1912 година, под рецензентство на нашиот одличен учител по литература г-ин Јордан Бадев, родум од градот Битола).

БАЕЊА И СУЕВЕРИЈА

Од сите народни умотворби во Мариово најраспространети се баењата, магиите и суеверијата. Додека стремезот кон пеењето народни песни и употребата на старите обичаи постепено слабее, оној кон баењето, маѓепсувањето и колнењето изгледа дека уште долго ќе наоѓа одглас во душата на простиот човек. Таа појава наоѓа оправдување во промените што времето ги врши врз одот на настаните кои се развиваат заедно со него и кои создаваат нешто ново и интересно, правејќи ја човечката душа се поистанчена и повосприемлива за лесно распространуваните идеи и новости. А се знае дека од песната нема ништо друго што се распространува побргу и бидејќи нови песни - возбудени од новата положба во којашто запаѓа нашиот крај постојано - никнаа прилично многу, во нив, покрај другото, се среќава повеќе распламтениот елемент отколку во старите, та лесно е објасниво зошто последните им го отстапуваат местото на посовремените и нови песни. За баењето пак не може да се каже истото. Да се создаваат или измислат нови баења или магии, што ќе имаат современ карактер како песните, е невозможно и незамисливо зашто тоа му противречи на напреднатиот човеков дух. Освен тоа, засновани врз разни суеверени претпоставки, тие не можат да исчезнат се додека човекот продолжува да верува во суеверија. Следствено, баењата и магиите се незаменливи и неодминливи при постоењето на суеверија што ги поддржуваат, а ќе исчезнат само тогаш кога ќе исчезне и простотијата врз којашто виеат. Но, и тоа нема да биде во апсолутна смисла на зборот, зашто сеуште има учени луѓе кои веруваат во суеверија!

НАРОДНИ ВЕРУВАЊА И ЛЕКУВАЊЕ СО БАЕЊЕ

Обично малите деца во првите свои месеци честопати страдаат од една болест која ги тера на постојан плач и којашто жените ја наречуваат клинови. За да ги излечат од неа тие прибегнуваат од следното баење или како што го нарекуваат потнење:

Отсечуваат малку од косите и ноктите на детето и ги замесуваат со малку восок, потоа одделуваат од украден дренов жегол едно делче што го изоструваат во вид на малечко колче и најпосле наоѓаат друго едно, слично на горното, отцепено од бор. Штом се приготват горните нешта, мажот и жената го земаат детето и уште по темница - пред осамнување - молчешкум и од никого незабележани, одат при некое дрво, што обично му припаѓа на туѓ синор и за кое се убедени дека нема да биде пресечено во текот на целиот живот на детето. Тогаш мајката го положува детето наземи и го исправува во посока на пенушката на дрвото, а мажот ја одбележува врз последното границата на неговата височина, каде што со сврдле пробива едно малечко дупче во кое, по оддалечувањето на мајката со детето, ги става сите горенаведени предмети што ја сочинуваат самата потка.⁴⁰⁾ На крајот тој се измочува три пати врз местото каде што е прикована потката и истовремено три пати ја изговара циничната фраза: „Од тоа си направен, од тоа да ти мине“ и си заминува, Дупчето, каде што стои потката, еднадвор е запушено со восок.

Ако по некоја случајност дрвото, во кое се наоѓа потката, биде пресечно од некого, во која возраст на болниот да се случи тоа, неговите болки се обновуваат. Ете зошто при изборот на место за потката треба да се обрне многу големо внимание. Најважно е таму да не посегнува човечка рака.

Ако по горното баење детето не се успокои и продолжи да плаче, за бабите нема никакво сомнение дека причината за неговиот плач треба да се побара во друга болест којашто обично ја нарекуваат дна. Против неа пак тие употребуваат друг вид на баење, имено следното:

⁴⁰⁾ потка - меѓа, колец во ливада како знак на граница.

И порачуваат на мајката да собере малку вода во еден сад од издлабено дрво (тоа да го повтори три пати) и потоа, спроти еден од трите денови - понеделник, среда и петок - да и го однесе на бајчакката која ќе го изврши самиот акт на задновање вода, како што го нарекуваат жените. Тоа баење се состои во следното: бајчакката ја зема донесената вода и уште истата ноќ го става садот да врие на оган, изговарајќи притоа таинствени зборови и клетви. По извесно време таа ја исипува водата во една широка каленица во која става едно грне, свртено со устинката надолу. Тогаш се збиднува следната појава: по малку време сета вода се собира внатре во грнето (а ако не се случи нешто слично, доаѓаат до заклучок дека детето не страда од дна, туку од друга болест) по што бајчакката ја зема така вшмуканата вода во грнето и оди ноќта, без да биде забележана од некој, да ја излее врз некој становит камен. Секој сфаќа дека во основа оваа магија е една чисто физичка појава, но верувањето на простите во нејзината магиска сила не може да се расколеба со никакви докази. При сето тоа, за големо чудење е што магијата се покажува јалова само во ретки случаи!

Времето на собирањето на потребната вода во горното баење треба да се избира пред полна месечина.

*

За време на третата вечер од раѓањето на детето во неговиот дом се собираат најблиските и го обавуваат обредот нарекување што се состои во следното: го поставуваат детето во крошни (дрвени лулки) или во нешто друго над огништето и околу него надонесуваат разни предмети што ги сметаат за амблем на занаетот на татко му и на сите оние занаети што, според селските сфаќања, се полезни и кон кои семејството негува почит и уважение, како на пример: паличник, сврдел, тесла, секира, нож, срп, тегови, чекан, пила, шестар, книга и молив, ако е таткото грамотен, пушка - ретко, за да не се излаже да стане ајдутин место ловец и така натаму.

Прва пред детето застанува бабицата и почнува да го благословува вака:

„Ајде, аирлија! Господ да ти дади живот и здравје! Да си касметлија, вековит, да ораш, да копаш, да жниеш, овци да пасиш, да слушаш татко и мајка, дедо и баба (ако има такви). Да бидиш чесен, 'рзлија, намузлија, в'село да се мешаш, да бидиш како татка ти (или) како деда ти (ако тие со своето поведение, карактер и способности заслужуваат внимание), да знаиш да говориш, со големи луѓе работа да имаш, да пречекуваш и испраќаш, домаќин да бидиш, да не лажиш и да не се лажиш, да си дарлија и берикетлија" итн. (се што ќе и дојдело на уста).

На крајот таа завршувала со следниве зборови:

„Ја не знам да благослоуам - Господ да благослои повечку!"

По неа се заредуваат таткото, мајката, дедото, бабата и сите други што ги има и секој на свој начин ги искажува своите благослови според желбата и знаењето.

Вечерта пак на самиот ден во кој се раѓа детето се одвива неговото задојување на следниот начин: повикуваат жена која дои и која нема умрено дете. Таа го зема малечкото, кое дотогаш не цицнало воопшто од мајка си, го става на својата десна цицка за да биде десничар, му дава да повлече малку за адет и го изговара својот благослов. Потоа мајката си го зема од неа и го става на својата цицка за да цица колку што сака. Обично за задојница избираат жена којашто се одликува со својот добар карактер и способност, верувајќи дека преку млекото на детето му се предаваат нејзините добри особини.

На третиот ден од раѓањето, ноќта, детето бидува посетено невидливо од трите наречници кои му ја одредуваат судбината за целиот живот. Оние деца, на кои не им е судено да живеат, наречниците ги одбележуваат со некој знак. Напротив, ако изутрината жените не откријат таков знак врз телото на новороденчето, тие веќе не се сомневаат во неговиот живот и среќа. Според

верувањето на простите, решението и предодредувањето на трите наречници се неизбежни и кога, некогаш се случува некого да го снајде несреќа, тие велат: „така му било написано“.

Некои во својата духовна простотија тврдат или пак го предаваат на други како сосем веродостојно она што им се сторило дека го слушнале со своите сопствени уши - самиот глас или разговор на наречниците. Во врска со тоа ја кажуваат следнава приказна:

На еден татко и на една мајка им се родило чупе. Таа година тие имале главено еден стар овчар. Тој на третата вечер се погодил дома. Кога дошле наречниците да му претскажуваат на чупето овчарот слушнал како си прикажуваат меѓу себе.

Првата рекла: „Ајде да го земиме сега!“

Втората и одвратила: „Не, да го оставиме да порасни, та коа ќе се стори мома, да а земиме“.

Најодзади одговорила третата и рекла: „Вие као што велите не бидуа, ами ја као што ќе реча: да расти, да пораси мома и, коа ќе дојди редот да се мажи, овој овчар да а земи“.

Кога слушнал овчарот, си рекол: „Виа сакаат шега да се бијат - ја су сега 40 години и 20 години оште ќе поминат дури она да втаса за мажене - ќе се сторат 60 години, анџак ја тогај ќе остареа и што ќе разбере от векот? Не бидува, ами требе да се бара некое чаре“.

И за да се спаси од таа невола, решил да го погуби чупето. Станал ноќта, кога мајка му била уште првиот сон, го украде чупето и отишол та го фрлил во еден жлеб, полн со вода, божем да го удави. Се вратил назад и пак си легнал без некој да го забележи. Арно ама, внатре во жлебот, каде што не го залежала вода, се погодило да има еден чкор, та овчарот, кога го фрлил чупето, тоа се наврело на него со појасот и така не се удавило.

Утрото станува мајка му и си го побарува. И многу се зачудува што го немало дома! Барај овде, барај онде - го нема, па го нема! Растажена и расплакана, тргнала да оди на реката да залее вода. Поминувајќи покрај жлебот, каде што било закачено чупето, и се сторило како нешто божем да писнало. Застанала и наслушнала: навистина плачело дете! По гласот го нашла каде е и кога, што ќе види - нејзиното чупе! Радосна си го зела оттаму, си го донела дома, си го изгледала и тоа се сторило голема мома. И кога и излегол касметот да се мажи навистина го зела овчарот. Ете, како што прорекле наречниците, така и се случило.

Друга приказна: си бил некој човек на гости во една куќа, во која штотуку се родило едно чупенце. Тој се погодил таму на третата вечер кога доаѓаат наречниците да претскажуваат. Ноќта, во времето кога дошле тие, тој бил разбуден и слушнал се што говореле.

Првата рекла: „Ајде да го земиме сега!“

„Не - рекла втората - да го оставиме да порасни и тогај от оген да му дојди смртта“.

Најодзади рекла третата: „Ни така, ни така, ами да биди ја као што ќе реча: да расти, да порасни, да се стори мома за мажене и тогај две куки да расплачи - да а свршат и коа ќе дојди редот да а зимаат, да седнат да ручаат, она от лебот да стани, да излезе во дворот и тогај да оди во бунарот да се врли - от вода смртта да и биди“.

Кога го слушнал тоа човекот, си рекол со умот: „Колај е лели е така, ја ќе а куртула“.

Врвело времето, врвело. Чупето пораснало и се сторило мома за мажење. Дошле стројници: бре вака, бре така да биде - најпосле се погодиле и останало уште да се земат. Кога разбрал човекот за тоа, тргнал од дома и, земајќи си го стапот в раце, сосем сам, отишол дури таму, пак божем на гости. Тргнал, да речеме, како вечерта, а утредента од кај ручек требало да ја земат невестата.

Ноќта тој (тоа што го знаел не го кажал никому) си станал, отишол на бунарот и фатил да го расипува: фрлал во него камења, дрвја - го полнел, полнел - се скинал од работа. „Е, сега нека се давува, ако можи“ - си рекол и се вратил назад.

Осамнало утрото, а кон пладне дошле да ја земат невестата. Ја ставиле синијата - ќе ручаат. Јале што јале, чупата станала и излегла надвор. Човекот дотогаш постојано гледал што прави таа, но бил спокоен, зашто знаел дека бунарот е затрупан. Арно ама, откако почекале и виделе дека ја нема да се врати назад, излегле да видат што сторила. Кога погледнале во дворот, што да видат: мртва лежела пред бунарот! Таа, не најдувајќи вода во бунарот, се наведнала да се напие од едно вирче, што било пред него и од кое истечувала и се цедела вода, и како што се заскрнала, тука модра останала.

Така пророштвото на наречниците пак се извршило.

*

При првично опашување на малечко дете се практикува следниов обичај: повикуваат повозрасно дете, заедно со татко му и мајка му, коешто може умно да говори и - придружена од него - мајката со своето мало неповиено детенце одат на буништето. Таму повиканото дете наберува неколку гранчиња и ги врзува со една дебела врвца, што во случајов се користи како појасче, околу половината на детенцето и потоа, штом мајката ќе го натера да направи обид за одење, тие сите се враќаат дома. Тогаш повозрасното дете ги разврзува гранчињата од малечкото и ги фрла во огнот, изговарајќи ја сугерираната фраза од мајката: „како се сили огнот, така да се сили и детето“.

*

Со проводијата (подарените пари од посетителите на малечкото) чинело да се купи некаков бакарен предмет, на пример ѓумче, чинија или друго, во кои, кога детето ќе порасне и се ожени, со дотогаш собраните пари да купи и да накрми (да остави да се налиже сол) животно - обично женско - како овца, коза, крава или некое друго. Тоа го прават со цел стоката на идниот домаќин да може да вирее и да се размножува.

*

Малечко дете - цицалче невела (не е за добро) да се предава од едно лице на друго преку огниште, зашто, кога ќе пораснело, станувало женкар.

*

На малечко дете, што се лигави, доволно било преку устата да му се провлече мачкина опашка, та лигите да престанат да му течат.

*

Невела на дете да му се дува во тилот, за да не стекне навика да се лути! Невела да му се дува и во лицето, за да не му се фаќаат струпки!

*

Два дена пред раѓањето Христово (Божик) кај нас децата имаат обичај официјално да гонат кучиња. Тој настан тие го нарекуваат коледица. Велам официјално, бидејќи оние малечки деца, коишто се врткаат постојано дома, од преголема радост при помислата дека се приближува официјалниот свечен ден од празничните денови, уште пред 1-2 недели си дозволуваат да ги подгонат селските кучиња и собрани во групички по сокаците шумно да ја изразуваат таа своја радост викајќи о-о-о! Сега, за време на коледицата веќе и самите стопани, коишто порано се противеле, ги оставаат децата слободно да удрат на кучињата, велејќи им дека за тоа имаат разпуст (дозвола).

Штом се стемни, на малечките деца им се придружуваат и поголемите - сите селски момчиња, а понекогаш дури и мажи! Така, лека-полека, коледарската толпа се зголемува, а општиот и невешт коледарски вик о-о-о се засилува исполнувајќи ги громогласно сите селски куќи. Со песни и свирки на гајда тие го обиколуваат целото село, застанувајќи на разни места да пеат и да играат оро. Од некое време во текот на ноќта, кога со дозвола - кога крадешкум, наберуваат доволно дрва и надвор од селото - на отворено место - запалуваат голем огин, коледарски, што кај нас станал пословичен, крај кого остануваат, греејќи се и прескокнувајќи го како вистински дивјаци, во шумен и весел разговор се дури не осамне. Утрината жените, верни на својот традиционален обичај, одат кај

коледарскиот огин да земат од изгорениот јаглен по едно кумурче што го ставаат во камарите, за кокошките да им носат повеќе јајца во годината. А пак уште пред да се раздени коледарската толпа, составена веќе само од средновозрасни деца, бидејќи возрасните и мажите - како што кажавме - остануваат крај огинот, тргнува по куќите да собира колачиња што овде ги нарекуваат пупки. Коледарите брзаат да ги изредат сите куќи пред да осамне, зашто сметаат дека е срамота денот да ги затекне надвор. При приближувањето до куќите тие запрашуваат: „има ли некој дома“? Ако им се одговори потврдно, застануваат пред вратата. Домаќинот, исто од вратата, им дава колачиња во едно решето (јадро надупчено кожено или тенекиено сито) и тие, заминувајќи си, викаат: „в'година по-о-о-веќе!“

Во текот на денот, обично наутро, коледарите оставаат да собираат пупки најмалите деца, на кои возраста не им дозволува да прават такви силни и брзи движења како нив.

При замесувањето на пупките жените подготвуваат и друго едно колаче со форма слична на знакот, наречено воловарник. Неговата намена пак е следна: на Бадник него го вовираат на рачката на еден паличник, што го исправаат да стои над огништето во текот на три вечери. На воловарникот залепуваат една свеќа која ја запалуваат пред ручек и вечера исто така во текот на три дена, а последната вечер ја оставаат да догори. Изутрината на третиот ден го креваат паличникот од над огништето и го оставаат да стои на местото каде што стоел порано, а воловарникот го вадат, го скршуваат на две половинки и им ги даваат на оратните волови (обично два) да ги изедат. Истата вечер (на Бадник), пред поставувањето на трpezата, на десните рогови на воловите им залепуваат по една свеќа што потоа ги палат, оставајќи ги да изгорат докрај.

Меѓу разновидните плодови и другите продукти, што се поставени на трpezата за јадење по повод собирањето на семејството на Бадник, треба да фигурира и една пресна пита во којашто има замесено пара. Пред започнувањето на јадењето домаќинот на куќата ја зема питата, ја благословува, ја раскршува на толку парчиња колку што има членови семејството, на кои придодава уште три: за Господа, за овците и за воловите. Тие парчиња се раздаваат на соодветните лица уште при кршењето, коишто веднаш потоа со напрегнато исчекување почнуваат внимателно да ги разгрнуваат за да ја најдат парата.

Лицето, во чиешто парче ќе се најде таа, ќе биде касметлија во текот на цепата година. Според други, пак, оној кој ќе ја пронајде парата, цела година ќе биде подложен на заболувања!

Ако водата, во којашто на Бадник ги варат костените, биде испана уште истата вечер врз коренот на некое плодно дрво, тоа - според верувањето - станува неплодно и за помалку од година ќе се исуши. Таа суеверна предрасуда честопати станувала причина за појава на длабока омраза и караница дури и меѓу најкротките луѓе, а кај веќе скараните семејства многу придонесувала за распирување и јакнење на нивното непријателство, зашто сличните зли намери и постапки не секогаш остануваат целосна тајна за спротивната страна.

*

Со заечко сириште кај нас немаат обичај да потсируваат млеко, бидејќи добиеното сирење на таков начин се сметало за забрането да се носи во црква. Причината за тоа се должи на околноста што заекот не влегувал в село, та затоа неговото сириште се сметало за ѓаволско. Исто така се верувало дека ако некој отепал мачка, сирењето ќе му смирисало!

НАРОДНИ ПОСЛОВИЦИ

Народните пословици, кои не се ништо друго освен кристализирана народна мудрост - создавана низ долгогодишните животни опити, претставуваат исто така важен дел во областа на народните умотворби. Еве некои од поупотребливите што селаните ги користат во меѓусебните разговори како поткрепа или засилување на своите мненија:

Плуе во устата на змиата (велат за човек којшто знае да говори многу и разумно).

Кини рамено, крпи колена (за да посочат на снаодливоста на сиромавиот човек).

Едно време на Господ му се скусиле прави луѓе, та кинисал да бара назаем от ѓаволот! Или:

От слеп - бчи, от куц - нбзи (за заблудата во којашто запаѓа човекот штом се најде пред невозможност да се извлече од некоја тегоба).

Вистинското грне се држи со една рака, а пушката - со две (за да ја противстават леснотијата на тешкотијата).

И над облаци да леташ, пак ќе те најда (за увереноста во успехот на некое дело).

Да знам по колена ќе се влеча, ама ќе го направа (за одржување на виталноста и за презриво однесување кон пречките за постигнување на извесна цел).

Сето море матеница - за нас па нема лажица (за разочараноста настаната по изневерени надежи).

Ако не врни, баре да капи (за неопходноста од материјални придобивки за живеење).

На попот дај му поголема чашка, та ако е и без пашка (за иронизирање на лакомите претензии на попот).

Ка си гт'нал волот, ќе сториш гајрет и за пашката (за привршување на некоја тешка работа).

Ока ма'с - от кај нас (за да му придадат на нешто карактер на корумпираност).

Штб ќе ти речи, ни вбда не го носи (за лоши необмислени зборови изговорени на адреса на некој).

Да се измиеш, та да го ватиш (за да обрнат внимание на квалитетноста или убавината на нешто, на некој предмет).

Сете викајат по в'кот и гиуптинот вика (за да покажат дека лошиот човек заслужува сеопшт презир)

За в'кот сборваме - вкот на врата (алузија за фаталното исполнување на дејствијата и постапките на луѓето).

От устата - во пазувата (антиклетва, за да покажат дека злото, што излегува од устата на оној којшто го кажува, треба да се врати во неговата пазува - да го снајде токму него).

Кола и жена лесно не кинисуат (за да покажат дека стокмувањето или гиздавењето на жената одзема многу време).

ИЗРАЗИ БЛИСКИ ДО ПОСЛОВИЦИ

Една тепсија - стап да закачиш во неа (за да го искажат своето задоволство од изобилната храна приготвена во тепсија).

Со игла нема кај да врлиш от јадене (исто така да го изразат своето чудење од изобилните јадења на трpezата).

Што поган - посилен и от глушец (саркастичен израз адресиран на некогo којшто има претензии да го сметаат за многу силен и којшто има постојано застрашувачки тон)

Ке си истреби забите некој со него (кога за нешто изгубено или украдено претполагаат дека е или ќе биде изедено).

И пепелта от огништето му а изцрпа (за карактеризирање на безбожен кредитор).

Сете да и истепаш и сам да седниш да јадиш (за да покажат дека извесно јадење е многу вкусно).

ПОСЕБНИ ЗБОРОВИ И ИЗРАЗИ ВО МАРИОВСКОТО НАРЕЧЈЕ

Антерис - фавол.

војтам се - се (рас)шетаат бесцелно. **суртук** - епитет што му се припишува на лице со многу несносен карактер.

лет - можност (да имам лет - да имам можност). **цинциле** - потекло по род. мокрач - јазик.

кенде-менде ⁴¹⁾ - снове горе-долу бесцелно.

заликаво - гален епитет за лице коешто сака да прави закачки од љубовен карактер.

тој ја избугари - кога некој ќе направи нешто што не е во ред на нештата.

бајлас - место ајлаз.

да знам петелот от гредите ке го продадам, ама за назад не оставам - за да ја покажат спремноста со којашто некој го жртвува и најмилото за да сврши некоја работа.

ни пците не го јадат - за нешто сосем лошо.

што кукнало не пукнало - презрив израз за лица коишто се намразени поради пакостите што ги прават или поради семејна омраза и чишто родители ги очувале живи и здрави од прво до последно.

орлите ке се виат нат тебе (или: орлите ке се вишат нат тебе) - кога жената гневно заплашува некогo.

жена, желка на меот да ти (му) застане - на неспособно дете коешто претендира на жена. Сметаат дека е срамота да говори зборови од сличен вид.

кај туку брејш по белобрези? - кога мајката го кара своето дете, коешто, против волјата на своите родители, го поминало времето залудно и во бесполезни талкања.

што си зграјасал - за да ја осуди мајката строгоста на детето или воопшто за да ја одбие желбата на некогo што и изгледа неприемлива.

се воомјази - за човек којшто е изненаден од нешто или пак којшто е ненадејно уплашен.

⁴¹⁾ зборот „менде“ во тритомниот речник на македонскиот јазик се објаснува како архаизам со значење: таблица од кожа или од платно нанижана со стари монети.

ГОВОР НА ПРОСТ МАРИОВСКИ ЈАЗИК

Море Стоане,⁴²⁾ **море** душко, **оти** вака правиш, **лели** знаеш оти **рода** пушта беме. **Јабанџијата** што е јабанџија **па** вака **не** прави, ами **ти**? До **дека** ке го има овоа твое умерило: да станиш на **својштина** овака бела на главата да ми донесиш? Ја да се **веруам** на тебе, та ти **ва-а-а-ка**? Да рипниш **нивата** да ми а пуштиш! На детето да му се **притресуаш** и што **не** е да му сборуаш. А **ако** некни му го зе сакмичето от **правина**. Ама да беше ме **изнесла** мајка тогај от некаде, ти што ке **видеше** ни **пилето** во гората не видуаше, ама а што да ти права; не велиш оти **тамо** синјор ке те оставе. После, кој ке чуеше ка ке речеше: „**Бре, бре** на филанкишиовци **арам** да му биди оти **до овде** а истераа, зошто се живи да **не** се; не оште **пример** векот от ним да зима, токо оште **они** да станат воа да го работат, **ваква** буна да покревајат“. Лели **се думиш**, лели **се шесташ** оти **кај** оди таа лакрдиа: „да ви се затре **соот**“. **Јаз'к, јаз'к** овоа нешто ја ке ти го **паметуам** дуру су **жива**, токо ајде да видиме!... Умот ке ти се в'рти **бреј**...

⁴²⁾ подвлечените зборови, според авторот на овој труд, означуваат дека врз нив паѓа логичниот акцент.

ОБЛЕКА

Облеклото во Мариово, како на мажот така и на жената - особено на последната, е доста скапо, но и многу лабаво и растегнато. Облечен и во многу алишта, човекот сепак не може да се каже дека е добро облечен и заштитен од студ, зашто во основата на изработката на неговата облека, така да се изразам, лежи зеењето.⁴³⁾ Има алишта што едвај ли се додирнуваат до неговото тело и затоа е многу природно што човекот од нив има повеќе штета отколку полза (таков е примерот со наметката наречена гуња).

⁴³⁾ под поимот „зеење“ авторот веројатно подразбирал „зјаење“ или „зев“ (отвор, цепнатина т.е. растојание меѓу два запца во брдото на разбојот).

НАЗИВИ НА ДЕЛОВИ ОД МАШКА ОБЛЕКА

Аба - ткаена или плетена најдолна облека од волна или од памук.⁴⁴⁾

кошула - втора облека по абата, бела, од доле слободна, а на градите отворена. Ако се случи човек да не ја носи абата, неговите гради (обично космати) зјаат цели.

гаки - волнени или памучни гаќи.

шалвари - вид панталони, црни, широки во задникот, долги до колена и облечени врз гаќите повеќе зиме.

чорапи - дебели, само волнени, секогаш бели.

елек (кај децата), *џамадан* (кај возрасните) - вид на волнена жилетка што ја облекуваат врз кошулата.

поас - широк, црн или отвореноцрвен, исткаен од волнена преѓа и опашан над елекот.

шајак - вид кратко волнено палто.

гуна - вид долго волнено палто без ракави, така скроено што едвај малку допира до грбот; се облекува по шајакот.

сакма - црна или бела надворешна волнена облека, еден вид палто со ракави и качулка којашто се употребува место чадор против дожд и снег; се смета за најсигурна од сите други облеку.

обиала - шајачни правоаголни обувки со кои зиме се обвиваат нозете и кои служат истовремено и како обични и постојани обувки на оние кои немаат чорапи.

пинци - свински (говедски, коњски) или поинави опинци, поубаво изработени и купени од град.

кала - обично покриена со еден дебел слој од кир (нечистотија) поради долгогодишна употреба и заменувана со нова еднаш на 4-5 години или пак додека сама се скине.

к'рпа - црна со која зиме си ја преврзуваат главата.

Имашливите селани ги употребуваат сите горенаброени облеку, а бедните може да поминат и без следните: аба, елек, појас. Место нив тие се служат со: ремен, шајак, гуња, крпа, шалвари и обиала.

⁴⁴⁾ погрешно е објаснет зборот „аба“ - тоа е горна машка облеку од грубо домашно волнено платно - шајак.

НАЗИВИ НА ЖЕНСКА ОБЛЕКА

Женската облеку во Мариово е поразнообразна и поразнобојна, зашто за нејзината изработка се употребуваат, меѓу другото, и алови предмети, копринени, жичени и разни други - воведени од модерното кокетство - од кои машката облеку нема потреба.

Аба - малечка долна дреа т.е. облеку.

кошула - долга до бедрата.

сагиа - вид палто без ракави што се облекува врз кошулата.

поас - црн, волнен, оплетен од неколку потенки врвци, долг 10-15 метри и широк колку два прста, опашан околу сагијата.

гунка - како и кај мажите, но пократка од нивната и украсена по краевите со алови гајтани и реси.

чорапи - секогаш шарени и високи до колена, а не кратки како машките.

пинци - секогаш поквалитетни од машките.

вута - скутник (унечка).

обрус - тесно селско платно, наоколу везено, кое со едниот свој крај, преку прикрупени кон него волнени реси, се завива околу главата во вид на чалма, а со другиот - спуштајќи се надолу по 'рбетот до над опашните пршлени и свивајќи се еднадвор малку нагоре, пак преку такви реси се закрепува за појасот.

калци - сплетени од волнена или памучна преѓа, цилиндрични обувала на рацете, отворени од двата краја.

ракавчина - слободни ракави, покуси од обичните ракави на женските кошули и целосно извезени од онаа страна што претставува лице. Ги употребуваат повеќе невестите и жените обично зиме, навирајќи ги на рацете врз ракавите од кошулата, за да им ги заштитиуваат од студ. Сега тие, како и обрусите, се излезени веќе од употреба.

Момите и скоро омажените невести за време на свечените и празничните денови, како Божиќ, Велигден и за време на панаѓурите, за разлика од другите жени, носат и по еден *коцел*.⁴⁵⁾

Тој е направен од многу долги, сукани, црни, волнени врвци во вид на амалски самар чиј долен дел е завиен кон десната страна и со една јака јадица е прикрупен за потслабинскиот дел на кошулата,

а со горниот е сплетен за неколку плетенки на коишто е разделена целата коса на лицето и коишто на таков начин образуваат една косеста решетка.

Во обично време за таа решетка, место коцел, заврзуваат собрани на куп црвени конци - наредени како метлица - што ги викаат *коцле*. Штом ја отстранат метлицата, отанатиот дел на тој женски украс го нарекуваат *прцле*.

Невестите во првите денови по свадбата, за разлика од другите жени, имаат право да ги носат како додаток следниве нешта:

гајтан - обичен коцел којшто, место да е завиен надесно како самар, виси и е разделен на две полови на коишто, подвртани на долниот свој крај во по еден дебел јазол, се спуштаат надолу по нозете малку над петите како клатна.

горник ⁴⁶⁾ - дебела сукнена облека, специјално скроена за невестите коишто ја носат под гајтанот.

нетоп - полуцилиндричен тенекиен украс на кој се закачени разновидни пари, китки, цвеќиња, монисти и друго; тој е прикре-пен при горниот дел на челото и исправен по должина нагоре, така што неговиот вдлабнат дел гледа назад.

капче - не многу широк, но долгнавест плат - нанижан со разновидни пари кои го заобиколуваат горниот дел на челото, па затоа главата личи како да е преврзана.

кјостези ⁴⁷⁾ - две низи мониста што се спуштаат паралелно по една од двете страни откај слепоочниците кон усните и допираат до градите.

менде - мешинеста или платнена табличка - нанижана керамидесто со стари монети - што ја носат на грб под горникот, слично како што свештеникот си го покрива грбот со покровецот за време на службата.

црвен поас - широк и волнен, опашан под горникот.

дробнички - пари нанижани како метлица, заврзани за косата од страните на челото и спуштени да висаг по образите.

ширит - вид менде што се носи напред на гушата.

решме - сребрено синџирче подресено со вредни пари.

⁴⁵⁾ коцел - плетенка (плетеница).

⁴⁶⁾ овој термин во тритомниот речник на македонски јазик фигурира како „горник“ (горен дел на женска облека).

⁴⁷⁾ кјостек - ланче за часовник (во истиот речник).

колан - широк, еднократен појас, скопчен однапред со помош на две сребрени топчести скопци и опашан над црвениот појас. Скопците од помал вид ги нарекуваат павти, какви што можат да носат и момите. Но, тие се веќе на исчезнување.

Меѓу тукашните жени мошне многу се распространети називите на разни видови везови и шарки коишто се внесени во нивното облекло: кошули, чорапи, вути, обриси, калци и ракавчиња. Затоа за секој вид на тоа облекло може да постојат толкав број на посебни називи колкав што е бројот на самите различни шарки:

за кошули: ситното, стапчето, орленките, Зоините, виеното, јабката, шарените, копитата, шутите, црнетата (за која забораваме да кажеме дека ја носат исклучиво невестите), каравилкините, старавинската, крштинјата, шутите со виулки (комбинација).

за чорапи: орлавата калинка, шутата калинка, седумте игли, петте игли, куките, иглите, левата, крштинјата, свинското око.

за калци: ушатките, сопците, кривкото, коренето, орлаво-то, гумната, затилците.

за вути: прегачот, жтите пардии, штицата, градешката моравата, боравената градешка (комбинација), ситната, содвете штици (комб.) белите п'рсти, праќките, ж'тите п'рсти.

за ракавчина: црните ракавчина, писаните ракавчина, зовичките, вампирите, малите затилчина, затилците со двата реда (комб.), градешките, копитата, јајцата, јаричкините, лисето, тулупанчината, џуџулината, чешлината, крстовите.

за обриси: затилците, вардарскиот, јаричкиот, ситенот, малото вардарско, затилците боравени (комб.)

Како што може да се заклучи, везовите и шарките на разновидното женско облекло, според формата, прилегаат или се имитација на некои предмети, животни и појави, коишто се преземени однадвор, на пример од некое село, или област или пак називот си го носат според името на везликите и начинот на кој се одвива самото везење.